# Usporedba homerskih epiteta u Divovu i Kunićevu prijevodu Ilijade

**Zlović, Dajana**

**Master's thesis / Diplomski rad**

**2019**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:042581

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

*Repository / Repozitorij:*

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

ILIASSVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KLASIČNU FILOLOGIJU

# Usporedba homerskih epiteta u Divovu i Kunićevu prijevodu *Ilijade*

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Irena Bratičević

Studentica: Dajana Zlović

Komentor: dr. sc. Neven Jovanović

Zagreb, 17. rujna 2019.

## Sadržaj

1. UVOD ..... 3

2. ŽIVOTOPISI AUTORA ..... 4

2. 1. Andrea Divo ..... 4

2. 2. Rajmund Kunić ..... 5

3. TRADICIJA PREVOĐENJA *ILIJADE* NA LATINSKI ..... 8

4. PREVODILAČKA NAČELA DVOJICE AUTORA ..... 10

4. 1. Andrea Divo ..... 10

4. 2. Rajmund Kunić ..... 11

5. OPĆENITO O HOMERSKIM EPITETIMA ..... 14

6. USPOREDBA EPITETA PO KATEGORIJAMA ..... 17

6. 1. Epiteti uz teonime ..... 18

6. 1. 1. Afrodita ..... 18
6. 1. 2. Apolon ..... 19
6. 1. 3. Ares ..... 21
6. 1. 4. Artemida ..... 22
6. 1. 5. Atena ..... 23
6. 1. 6. Eja ..... 24
6. 1. 7. Hefest ..... 24
6. 1. 8. Hera ..... 25
6. 1. 9. Irida ..... 26
6. 1. 10. Posejdon ..... 26
6. 1. 11. Zeus ..... 27

6. 2. Epiteti uz antroponime ..... 29

6. 2. 1. Agamemnon ..... 29
6. 2. 2. Agenor ..... 30
6. 2. 3. Ahilej ..... 30
6. 2. 4. Ajant Veliki ..... 32
6. 2. 5. Ajant Mali ..... 33
6. 2. 6. Aleksandar (Paris) ..... 33
6. 2. 8. Diomed ..... 33
6. 2. 9. Eneja ..... 34
6. 2. 10. Hektor ..... 34

6. 2. 11. Helena .....35
6. 2. 12. Idomenej .....35
6. 2. 13. Menelaj .....36
6. 2. 14. Nestor .....36
6. 2. 15. Odisej .....37
6. 2. 16. Patroklo .....38
6. 2. 17. Prijam .....38
6. 2. 18. Sarpedon .....38
6 .2. 19. Briseida, Hriseida i Teana .....39
6. 3. Stalni epiteti uz etnike .....39
6. 3. 1. Ahejci/Danajci .....39
6. 3. 2. Dardanci .....41
6. 3. 3. Trojanci/Trojanke .....41
6. 4. Zaključak istraživanja .....43
7. PRIMJENA U NASTAVI KLASIČNIH JEZIKA .....46
8. ZAKLJUČAK .....48
9. POPIS LITERATURE I MREŽNIH IZVORA .....49

# 1. UVOD

Književno prevođenje kao proces prijenosa književnog sadržaja iz jednog jezičnog medija, u kojem je djelo nastalo, u drugi jezični medij izrazito je složen i zahtjevan proces, posebno kada se radi o dvama jezičnim medijima, koji nemaju svojih izvornih govornika. Upravo su takvi jezični mediji antički grčki i latinski jezik, jezici koji su „zamrznuti u vremenu".

Ovaj rad nastoji usporediti dva latinska prijevoda jednog od najutjecajnih epova antičke grčke književnosti, Homerove *Ilijade*. Radi se o prijevodima koparskog humanista Andree Diva i dubovačkog isusovca iz 18. stoljeća Rajmunda Kunića. Prijevodi su nastali u različitim povijesnim razdobljima, pod različitim okolnostima i od dvojice autora, koje ne veže gotovo ništa osim poznavanja grčkog jezika. Iz njihovih prevodilačkih načela vidljivo je da su imali potpuno različite namjere, kad su se prihvatili kolosalnog zadatka, kakav je prijevod Homerovih 15 696 stihova.

Ova dva prijevoda odabrana su prije svega zbog toga što su cjeloviti, a zatim i zbog toga što su od svih takvih cjelovitih prijevoda najviše istraženi. Stoga imaju i mogućnost primjene u nastavi, kako bi se učenicima olakšalo razumijevanje grčkog teksta, kako bi lakše uvidjeli poveznicu između dvaju jezika, te kako bi upoznali različite stilove prevođenja i došli u dodir s latinskim jezikom iz različitih povijesnih razdoblja.

Zbog opsega rada uspoređivalo se samo jedan mali segment ovih prijevoda, stalne epitete, koji su možda najuočljivija osobitost Homerove epike. Rad se zasniva na istraživanju provedenom na uzorku od sto osamdeset i tri karakteristična izraza uz odabrane teonime, antroponime i etnike. Nakon poglavlja u kojima je riječ o životu i radu dvojice autora i o ostalim prijevodima *Ilijade* na latinski, te o stalnim epitetima kao o predmetu proučavanja, u središnjem dijelu rada donosi se usporedba svakog pojedinog izraza, da bi se na koncu detaljnije objasnila primjena u nastavi klasičnih jezika.

## 2. ŽIVOTOPISI AUTORA

### 2. 1. Andrea Divo

O životu Andree Diva znamo vrlo malo. U djelima koja su nam sačuvana potpisivao se latinskom inačicom imena kao *Andreas Divus* uz dodatak *Iustinopolitanus*, označujući time da je porijeklom iz Kopra. Kopar je u to doba bio najveće humanističko središte Istre s nekoliko tiskara i humanističkih škola (Zudič Antonič 2016:124-126). Nejasno je koje mu je bilo pravo ime i koje je nacionalnosti bio. Gantar (2016:19) kaže da se, ukoliko je bio Slovenac, vrlo vjerojatno prezivao Božič ili Dev. Međutim, ne možemo sa sigurnošću ustvrditi je li *Andreas Divus* samo latinizirana verzija imena ili u potpunosti izmišljeni pseudonim (Marinčič 2016:41).

Zanimljivo je da nije, koliko nam je dosad poznato, pisao ni na jednom drugom jeziku osim na latinskom (Pobežin 2016:89). O njemu znamo samo ono što je sam o sebi napisao u predgovorima svojih prijevoda. Prema datumima nastanka njegovih prijevoda zaključujemo da je rođen vjerojatno negdje krajem 15. ili početkom 16. stoljeća. Točnu godinu smrti ne znamo, no prema djelima *terminus post quem* bila bi 1548. godina (Zudič Antonič 2016:127). Giambattista Goineo iz Pirana (1515 – *ante* 1578) spominje ga na nekoliko mjesta u djelu *De situ Istriae*, napisanom 1540. godine, pojmom *senex optimus*. Iz toga se da zaključiti da je Divo u to doba bio ili uistinu starac ili bar sredovječan. Znamo da je pripadnik plemićke obitelji, koja je najkasnije 1498. dobila plemićki status od koparskog kapetana Francesca Capella, o čemu nam svjedoči grbovnica Vincenza Diva. O njegovom visokom statusu u društvu nedvojbeni su dokazi njegova prijateljstva s Petrom Pavlom Vergerijem Mlađim, koji je bio koparski biskup i slavni *poeta laureatus*, Otonellom Vidom, koparskim patricijem i Alojzijem Pizanom, padovanskim biskupom, kojima je posvetio svoje prijevode. U djelu *Biographie universelle ancienne et moderne* iz 19. st. nalazimo podatak da je Divov pokrovitelj bio kardinal Aleksandar Farnese, sin Piera Luigija Farnesea.

Goineo spominje njegove prijevode Homera, Teokrita i Aristofana. Sam Divo u predgovoru izdanjima Homera spominje i prijevode Hezioda, koji su nam izgubljeni, vjerojatno zato što su ostali u rukopisu. Prijevod Homera prvi je put tiskan u Veneciji u ožujku 1537. godine, kod Giacoma Pocatele (Jacobo de Burgofrancho), koji je izdao i Divove prijevode ostalih autora. Doživio je nekoliko reizdanja, neka i dvojezična, od kojih je zadnje vjerojatno bilo 1656. u Amsterdamu, koje je doživjelo tešku kritiku Merica Casaubonusa, što

je imalo za posljedicu da su Divo i njegov prijevod od tada počeli lagano padati u zaborav. Prijevod jedanaest Aristofanovih komedija tiskan je 1538. u Veneciji, a ponovno je tiskan 1548., te 1542. i 1552. godine u Bazelu. Prijevod Teokrita doživio je dva izdanja, prvo 1539. u Veneciji i drugo 1558. godine u Bazelu.

Najduže, a možda i najbolje o Divu govori Giacomo Babuder u *D'alcuni Istriani cultori delle lettere classiche dal millequattrocento in poi, ed in particolare della traduzione dell' Iliade di Andrea Divo Giustinopolitano* u 19. st., donoseći opširnu analizu Divova prijevoda Homera. Njegova se analiza bavi svim segmentima prijevoda, ali nijednom se nije posvetio detaljno (Pobežin 2016). Iako je često na meti kritika zbog svog doslovnog, premalo uglađenog, na mjestima i pogrešnog prevođenja, smatra se jednim od pionira u prevođenju Homera u zapadnoj kulturi nakon antike. Međutim, upravo zbog svoje doslovnosti, služio je kao pomagalo pri čitanju *aldine*, kako i sam Divo navodi u predgovoru, u vrijeme kad su vrsni poznavaoci grčkog jezika na Zapadu bili rijetki. O utjecaju njegova rada govori svakako broj reizdanja njegovih prijevoda, posebice Homera, ali i sličnosti, koje se nalaze kod drugih prevoditelja kako na latinski, tako i na druge jezike (Sowerby 1996:189)

## 2. 2. Rajmund Kunić

U Matici krštenih župe Grad nalazi se podatak da je Rajmund Kunić rođen 24. siječnja 1719. godine. Njegova obitelj težačkog roda potječe iz okolice Dubrovnika. Pravo ime mu je po ocu bilo Stjepan, a Rajmund mu je redovničko ime, koje je uzeo kad je stupio u službu, a dobio ga je po krštenom kumu Rajmundu Gallaniju. Osnovnu naobrazbu stekao je na dubrovačkom isusovačkom kolegiju, nakon čega odlazi zauvijek iz Dubrovnika, kako bi u Rimu postao isusovcem. Nakon završenog višeg stupnja isusovačke naobrazbe, postaje učiteljem u nekoliko gradova, među kojim i u Firenci, gdje je došao u dodir s najboljim poznavateljima klasičnih jezika i civilizacije (Bratičević 2015:159-161). Nakon zaređenja 1750. predaje retoriku u Rimu, zatim postaje profesorom grčkog jezika i retorike u Rimskom kolegiju, jednoj od vodećih obrazovnih ustanova. Mnogi su proslavljeni ljudi toga doba bili njegovi učenici.

Poeziju je počeo pisati u mladosti, a prva mu je datirana pjesma *Ad amicum in Illyrico prope Epidaurum rusticantem* iz 1738. godine. Iste godine kad je zaređen postao je vjerojatno

i članom rimske Akademije Arkadije, u čijim je zbirkama sljedećih godina objavljivao pjesme, uglavnom elegije i epigrame. U tom je društvu bio vrlo ugledan, te je nekoliko godina obnašao dužnost cenzora, a pseudonim mu je bio *Perelaus Megarides*. Osim toga bio je član i društva *Accademia degli Infecondi*, čija su djela većinom bila posvećena Djevici Mariji, a Kunić je napisao nekoliko pjesama takve tematike (HBL 2013 http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11420). Kada je Družba 1773. ukinuta, ostao je svećenik, ali se za razliku od mnogih drugih nije vratio u svoj zavičaj, nego je ostao i dalje u Rimu i nastavio predavati na Kolegiju, koji je sada prešao u ruke svjetovnog svećenstva.

Njegov opus obuhvaća raznolike književne vrste, a što se tiče pjesništva tu svakako prevladavaju elegije i epigrami. Tematikom uglavnom sakralne, didaktičke i prigodne elegije su ga proslavile za života, a najbolje među njima su *Ad Bernardum Zamagnam suum olim auditorem* iz 1764. godine, koja se može svrstati među programatske, i *Ad auditores suos in studiorum instauratione*, te nabožne o Gonzagi i Kristovoj muci. Uzori su mu Katul, Propercije, Tibul i Vergilije. Dosta mu je djela ostalo u rukopisu, zbog njegove skromnosti i samokritičnosti, kako navode njegovi suvremenici. Većina epigrama okupljena je nakon njegove smrti u Radeljinom prijepisu. Najviše njih je satirično, a uzori su mu Kalimah, Asklepijad, Katul i Marcijal. Pohvalne epigrame je većinom pisao u čast Marije Pizzelli Cuccovilla, takozvane Lyde. Sakralni i moralni epigrami dali su mu povod za didaktičko iznošenje moralnih načela, a okušao se i u drugim vrstama kao što su zavjetni, nadgrobni i žalobni epigrami. Ostatak njegova opusa čine epske pjesme, u kojima obrađuje biblijske, svetačke, ali i mitološke teme, hendekasilabi, heksametarske epistole i brojne parafraze.

Prevodio je s grčkog i talijanskog na latinski. S talijanskog je preveo početak Tassova *Oslobođenog Jeruzalema*. Prijevodima s grčkog za života je stekao veliku slavu, te su ga smatrali najboljim grecistom toga doba. Prevodio je epigrame iz *Grčke antologije*, homerske himne, Tirtejeve, Mimnermove i Kalimahove pjesme, Ezopove basne i Teokritove idile. Kruna njegova prevoditeljskog rada svakako je prijevod *Ilijade*. U predgovoru inzistira na vjernosti, ali i na ljepoti, pa je njegova *Ilijada* za oko 3000 stihova duža od orginala, te odišući vergilijevskom dikcijom, sama po sebi čini jedinstveno umjetničko djelo (HBL 2013http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11420). Prijevod je posvetio B. Odescalchiju, koji ga je potaknuo da počne s prevođenjem i da prijevod nakon dvanaest godina rada objavi, te mu je i financijski pomogao. U vrijeme nastanka tog prijevoda bio je član akademije *degli Occulti*, koju je osnovao Odescalchi. Tiskanjem prijevoda ugled mu se proširio po čitavoj Europi, a njegov se prijevod i danas smatra najboljim prijevodom *Ilijade* na latinski (Majnarić 1949).

U Rimu je oko sebe okupio niz uglednih Dubrovčana, među kojima je svakako najznamenitiji njegov učenik i prijatelj Bernard Džamanjić. Umro je u Rimu 22. studenoga 1794., povjerivši posljednju volju Giusseppeu Marottiju. Pokopan je u Bazilici svetih apostola (Bratičević 2015:175-185).

## 3. TRADICIJA PREVOĐENJA *ILIJADE* NA LATINSKI[1]

Zanimljivo je da najstariji poznati prijevod Homera nije bio prijevod *Ilijade*, nego *Odiseje* Livija Andronika iz 3. st. pr. Krista. U vrijeme Suline diktature *Ilijadu* je na latinski preveo Gnej Matije, a zatim u Vergilijevo doba Ninije Kras. Za Nerona oba Homerova epa preveo je Atije Labeon, ali nijedan od ovih prijevoda nije naišao na pozitivnu ocjenu u antici. U vrijeme Nerona nastala je i *Ilias Latina*, parafraza od 1070 heksametara, a bila je osobito popularna u srednjem vijeku. Sačuvani su i neki fragmenti Ciceronovih prijevoda u filozofskim raspravama, no Ciceronov interes za prevođenje bio je u velikoj mjeri samo teoretski.

U srednjem vijeku, kad grčki na zapadu pada u zaborav, nastalo je samo nekoliko romana s trojanskom tematikom, ali nijedan ozbiljniji pokušaj prevođenja Homera. U humanizmu pak dolazi do potpunog zaokreta. Zbog turskih osvajanja u Grčkoj i Maloj Aziji, velik broj grčkih intelektualaca bježi na zapad, noseći sa sobom mnoštvo grčkih rukopisa, ali i dragocjeno poznavanje grčkog jezika i kulture. Među rukopisima prevladava proza, a od poezije osobito mjesto zauzima upravo *Ilijada*. Na taj su način na zapad stigli vrijedni rukopisi i komentari *Ilijade*, koji će postati baza budućih prevodilačkih poduhvata.

Prvi prijevod nakon antike nastaje zahvaljujući Francescu Petrarki, koji je zbog nedostatnog poznavanja grčkog preko Boccaccia od Leonzija Pilata naručio prijevod *Ilijade* i *Odiseje*. Bio je to prozni prijevod *ad verbum*, pun nedostataka, jer se Pilat kao pionir susreo s brojnim poteškoćama glede sintakse i leksika. Prijevod je ostao u rukopisu i poslužio je brojnim kasnijim prevodiocima. U vrijeme procvata znanosti i kulture u Firenci nastaje prozni prijevod Leonarda Brunija. Prijevod je retorički, obuhvaća samo tri govora iz 9. pjevanja, a nastao je prema načelima Brunijeva učitelja Hrizolorasa. Važnost njegova prijevoda više je u tome što je metodološki utjecao na njegove suvremenike. Brunijev suvremenik i također Hrizolorasov učenik Guarino Guarini iz Verone preveo je 1427. jedno pjevanje *Ilijade* i jedno pjevanje *Odiseje*, ali nam prijevodi nisu sačuvani. Zanimljivo je da je u to doba jedan odlomak 6. pjevanja preveo i Jan Panonije. Iako kratak, prijevod je izrazito vjeran, slijedi sintaksu izvornika i ne dodaje suvišne stihove. Prijevod Lorenza Valle nastao između 1440. i 1444. godine je, kao i Brunijev, više retorički. Prijevod je od 16. pjevanja nastavio Francesco Griffolini. I Griffolinijev je prijevod lišen temeljnih epskih ukrasa i više je ciceronovski nego

[1] Prikaz latinskih prijevoda Homera pisan je prema (Šoštarić 2015:7-25).

homerski. U isto to vrijeme tiskan je i prijevod odabranih pjevanja u stihu autora Niccolòa della Valle.

Sredinom 15. stoljeća papa Eugen IV. nudi sjajne uvjete onome tko se lati prevođenja *Ilijade* u stihu, međutim, nakon nekoliko odbijanja, tek je Carlo Marsuppini, i to nevoljko pristao. Do smrti je uspio prevesti samo 1. pjevanje i Ahilejev govor Odiseju iz 9. pjevanja, a pripisuje mu se i prijevod 14. pjevanja. Vidi se utjecaj Vergilija i Stacija i tendencija da izbjegava epska ponavljanja. Sljedeći prevodilac pod papinim pokroviteljstvom bio je Orozio Romano, koji stilski nasljeduje Marsuppinija. Angelo Poliziano je kao petnaestogodišnjak preveo 2. pjevanje, također po uzoru na Marsuppinija, a kasnije je pod pokroviteljstvom Lorenza de Medicija preveo i sljedeća tri pjevanja. Njegov je prijevod, nastao pod utjecajem Vergilija i Ovidija, pozitivno ocijenjen. Homerske formule često skraćuje i proširuje, a epitete često izostavlja ili mijenja vergilijevskim. Vidljiva je i razlika u prijevodima 2. i 3. i 4. i 5. pjevanja, koju duguje sazrijevanju i mijenjanju pogleda na teoriju prevođenja.

U Veneciji su 1537. prvi put objavljene *Ilijada* i *Odiseja* istog autora, Andree Diva, čiji je osnovni motiv bio pomoći učenicima. Pod njegovim utjecajem nastao je i rukopisni prijevod *Ilijade* i *Odiseje* Vincentea Marinera de Alagóna. U okvirima švicarskog humanističkog kruga nastao je doslovan prijevod Henricha Loritija, poznatijeg kao Glareanus. Njegov prijevod obuhvaća *Ilijadu* do početka 8. pjevanja, a nastao je za školske potrebe i nikad nije objavljen.

Krajem 16. stoljeća smanjuje se interes za Homera, izlazi samo revidirano izdanje Diva, kojim se služio i G. Chapman u prevođenju na engleski. Na njemačkom tlu u 16. stoljeću nastalo je nekoliko fragmentarnih prijevoda čiji su autori Joachim Camerarius, Johann Stigel Vinzent Heidecker i Johannes Prasch. Helius Eoban Hesse bio je autor cijenjenog prijevoda *Ilijade* u stihu, koji je tiskan u Baselu. U 18. stoljeću u Engleskoj nakon niza engleskih prijevoda nastaje i jedan latinski prijevod *Ilijade*, onaj Samuela Clarkea. Era prevođenja Homera na latinski završava se krajem neoklasicističkog razdoblja s trojicom isusovaca. Jedan od njih je Meksikanac Francisco Javier Alegre, koji je svoj heksametarski prijevod objavio u Italiji. On u svojem predgovoru spominje i Kunićev prijevod *Ilijade* nastao 1776., koji je do danas ostao nenadmašen, a poslužio je kao podloga i za Džamanjićev prijevod *Odiseje*.

## 4. PREVODILAČKA NAČELA DVOJICE AUTORA

Prije samog govora o epitetima zanimljivo je pogledati prevodilačka načela dvojice autora, koji, osim teksta koji su prevodili i izazova s kojima su se tijekom prevođenja susretali, nemaju previše dodirnih točaka. Jedan je bio predstavnik renesanse, po svemu sudeći svjetovni čovjek, a drugi intelektualac 18. stoljeća, svećenik isusovac.

### 4. 1. Andrea Divo

O Divovim prijevodima postoji dosta polemike od trenutka, kada su nastali, pa sve do danas. Išlo se čak i u krajnost, pa je bilo autora koji su tvrdili da Divo nije znao ni grčki ni latinski (Ménage prema Gantar 2016:21). Međutim, najbolje je suditi o prijevodima iz onoga što nam sam autor kaže o njima. U predgovoru *Ilijade*, posvećenom Petru Pavlu Vergeriju, koparskom biskupu, Divo objašnjava što ga je ponukalo na takav rad. U pomalo salustijevskom tonu, koji će biti izraženiji u posveti Otonellu Vidi (Pobežin 2016:90-98), naglašava potrebu za intelektualnim djelovanjem kojim se izdvajamo od životinja. Taj intelektualni rad priskrbljuje slavu među potomcima, a treba biti upravljen stjecanju vrline. On, pak, nije sam sebi svrha nego je, kako kaže Divo, vraćanje duga potomcima: *ut non nobis modo esse natos meminissemus; sed omnibus, quicunque iuvari a nobis et possent et deberent.*

U tom duhu Divo se prihvatio prevođenja velikih grčkih autora kako bi, koliko je to u njegovoj moći, pomogao *bonarum artium studiosis.* Svoju nakanu je izvršio, kako naglašava *magna laborum, magna vigiliarum assiduitate, magna etiam rei familiaris iactura.* Sud o svom prijevodu skromno ne želi dati, ali na ovom mjestu dolazimo do ključne izjave. Naime, Divo obećava da će malo ili ništa izostaviti u prijevodu što se tiče leksika i značenja. Divo, dakle, svjesno i namjerno prevodi *ad verbum*, ne, kako se mislilo, zato što nema dovoljno znanja da proizvede kvalitetan prijevod *ad sensum*. Isto je tako svjestan da će biti nekih, koji će ga zbog toga kritizirati, ali se opravdava da mu nije bila namjera elegantno se izražavati na latinskom, upotrebljavati ukrase niti pokazati svoje umijeće, nego što doslovnije (*quam fideliter*) Homera i ostale autore prenijeti na latinski, onako kako su slikari precrtavali ugljenom. Prijevod *Ilijade* ima i drugu posvetu upućenu studentima grčke književnosti.

Napisana je u obliku pjesme od 41 heksametra, u kojima se očituje elegancija Divova izraza i načitanost. I tu je jedan od glavnih motiva slava, za koji možemo možda reći i da je samo preuzet iz klasične književnosti (Gantar 2016:24).

Kada sudimo o Divovu prevodilačkom radu, najbitnije je da uzmemo u obzir tko je bio njegov idealni čitatelj. Zanemarimo li taj kriterij, lako ćemo biti zavedeni da kritiziramo i pomno tražimo greške i krive izraze. Divov čitatelj je svakako učenik, netko tko ne poznaje najbolje grčki, a takvih je u to doba bilo doista mnogo. Međutim, to nije netko tko prvi put čita Homera, a svakako ni netko tko ne zna ili tek uči latinski. Divov čitatelj je morao biti sposoban da od njegova doslovnog prijevoda, koji je neobičan, koji nije u skladu sa stilskim konvencijama uglađenog latinskog izraza, sam proizvede vlastiti elegantni latinski prijevod. Čitalac je, dakle, netko tko slabo poznaje grčki, ali ima adekvatnu kompetenciju u čitanju i izražavanju na latinskom. Na to nam ukazuje i činjenica da su Divovi prijevodi obogaćeni marginalijama za lakše snalaženje u tekstu, koji nije namijenjen da se čita od korica do korica, nego da se svaka epizoda obrađuje pojedinačno. Prema tome, lako nam je zamisliti uporabu Divova prijevoda ne samo u proučavanju Homera, nego i na nastavi retorike.

Još jedna stvar nam može poslužiti u apologiji Diva i njegova rada, a to je činjenica da je znanje u renesansi bilo teško dostupno, da je on vrlo vjerojatno radio s malo pomagala, koja su nama danas samorazumljiva, te da je on bio među prvima, koji su se uhvatili u koštac s tako velikim zadatkom da prevedu cijelu *Ilijadu* (Jovanović 2016:56-62). U trećem poglavlju ovoga rada može se vidjeti koliko je zapravo prije i poslije njega bilo onih koji nisu u tome uspjeli. Nužno je da Diva, kako kaže Gantar (2016:21), zamislimo kao pionira *ki je moral orati ledino*. Podrazumijeva se i to da ju je orao vrlo primitivnom verzijom pluga. Iz svega ovoga proizlazi zaključak da je Divov prijevod u skladu s vremenom i svojom namjenom bio dobar, te da su mnoge osude na njegov račun, koliko god bile utemeljene, zapravo nepravedne, te da je nepravedno pao u zaborav.

## 4. 2. Rajmund Kunić

Iako je Kunić prevodio i s drugih jezika, najplodniji i najuspješniji je bio u prevođenju s grčkoga jezika. Taj je dio njegova opusa, i za života i nakon smrti, doživio najveći broj izdanja, te mu tako priskrbio najveći ugled i poštovanje. Osim toga to je i najproučavaniji dio

njegova opusa do danas. Njegov prvi prijevod, zapravo skup prijevoda, među kojima su bili i prvi dijelovi *Ilijade,* izdan je 1764. godine skupa s Džamanjićevim znanstvenim spjevom *Jeka.* Prevodio je različite autore i književne vrste, najviše epigrame (Bratičević 2015:2). Prijevod *Ilijade* izdan 1776. godine najviše ga je proslavio kao prevoditelja.

U predgovoru pod nazivom *Operis ratio*, za koju Martinović (prema Bratičević 2015:252) kaže da je najvažnija traduktološka rasprava 18. st. u Hrvatskoj, iznosi sva svoja prevodilačka načela. Na samom početku kaže da su za svako djelo nužne tri stvari da bi bilo uspješno, a to su izbor teme, odnosno da pravilno odaberemo što treba napraviti, zatim da to možemo napraviti i na koncu, ono najbitnije, da želimo. Nakon toga hvali svog pokrovitelja, kojemu je posvetio i predgovor i prijevod i kaže da ga bez njegove pomoći ne bi mogao dovršiti. Za sve je pogreške i mane svog prijevoda, a svjestan je da ih ima zbog veličine i težine djela, Kunić krivi samoga sebe. Što se tiče djelova koje je naizgled zanemario stava je da se to može dogoditi i prevodiocu Homera, kad se već dogodilo i samom Homeru. (*Quidni, quod Homero concessum est, ut interdum dormitaret, id Homerico etiam interpreti concedatur?...*), a opravdanje mu je brzina i nedostatak *otiuma* budu opravdavanje.

U drugom dijelu predgovora govori o dvjema vrstama, tj. pravcima u prevođenju. Jedan od njih slijede oni koji prevode riječ za riječ, ropski slijedeći original i gubeći na taj način zbog vjernosti (*fides*) ljepotu izraza (*venustas*). Osim njih Kunić tu kritizira i one koji prevode pjesnike prozom. Kaže da je prevoditi Homera u prozi jednako kao i Heraklu oduzeti toljagu ili Jupiteru munju (*Homero quidem versum qui adimunt, mihi propemodum Herculi clavam, Jovi fulmen adimere videntur*), jer je to ono u čemu je Homer najbolji, to je njegov atribut. Nakon toga počinje objašnjavati što za njega znači *fidus interpres,* a to je onaj koji prevodi *Demonsthenica Demonsthenice, Homerica Homerice* (!). Navodi kao primjer za to Cicerona, koji kad prevodi govornike, ne prevodi kao prevoditelj, nego kao govornik. Dakle, važno je stilom ostati vjeran izvorniku, pri tome treba, pak, paziti i na osobine i zakonitosti jezika, jer ono što je *Graeci sermonis propriam, Latino minime apta:* osim toga treba pri prevođenju uzeti u obzir i kulturološke razlike među izvornim govornicima jezika. Na razini riječi, nije nužno da se prevodi svaka pojedina riječ, nego njezino značenje, a posebice njezina vrijednost (*vis*).

O svojim postupcima u prevođenju govori na primjeru prvog stiha *Ilijade* uspoređujući ga s Hesseovim prijevodom. Posebno se osvrće na problem prevođenja riječi *μῆνιν* pri čemu navodi brojne razloge zašto ju nije dobro prevesti jednostavno s latinskom rječju *iram*, a

kasnije navodi i zašto se u ovom slučaju ona mora i u prijevodu staviti na početak stiha. Ono što je posebno zanimljivo za ovaj rad je njegov pogled na prevođenje stalnog epiteta *Πηληϊάδεω* na početku djela, koji niti može biti samostalan, niti se može izostaviti, niti se može zamijeniti nekim drugim, a da se ne naruši originalna misao. Kako bi što bolje dočarao razliku između dva pravca prevođenja donosi dva prijevoda nekoliko stihova iz 2. pjevanja *Ilijade*, prijevod riječ za riječ i Ciceronov prijevod, koji je, kako kaže, *Latinis auribus apta,* i to na takav način da se čini da prijevod izvorno nastao na latinskom. Nakon Ciceronova donosi svoj prijevod, koji je od Ciceronova lošiji, zbog toga što je on za razliku od Cicerona, bio prisiljen previše se obazirati na gramatiku. Za dobar prijevod, na koncu, prema Kuniću nužno je dobro pozvnanje oba jezika i pjesničko umijeće. U svemu tome je on, kako kaže, bolji od Hessea, za kojeg jedinog zna da je prije njega preveo cijelu *Ilijadu,* a kao dokaz za to donosi i njegov prijevod istih stihova iz 2. pjevanja. Zaključuje time da misli da se neće pokajati što je prihvatio ovako velik zadatak.

Iz svega ovoga, što se nalazi u Kunićevu predgovoru, možemo zaključiti da je njegov način prevođenja bliži prepjevu i da je upravo zbog toga njegov prijevod doživio toliki uspjeh. On je, kako kaže Novaković (prema Bratičević 2015:248) u raspravi o Kunićevom prijevodu grčkih epigrama, jedan od posljednjih prevoditelja koji se u skladu s antičkim i humanističkim načelima u prevođenju nastojao natjecati s izvornikom. Koliko je u tome uspio najbolje nam dočarava izjava pjesnika Pietra Metastasia: *nec tantum Cunichii versionem cunctis, suo iudicio, versionibus antistare, sed etiam plus sibi Homerum in Cunichio, quam in ipso Homero quodam modo satis facere*, koju donosi Francesco Guadagni u komentaru svoje elegije napisane povodom Kunićeve smrti.[2]

[2] ZKD Rkp 360/XV.

## 5. OPĆENITO O HOMERSKIM EPITETIMA

Tradicionalna junačka poezija je, gotovo bez iznimke, namijenjena za recitiranje i slušanje, a ne za čitanje. Iako su mnoge od tih pjesama zapisane, one i dalje čuvaju odlike usmene poezije, jer su izvorno nastale u društvima u kojima pismenost ili nije postojala ili je bila slabo raširena. S druge strane, ako su i nastajale u visoko razvijenim društvima s obzirom na pismenost, i dalje su u pogledu izraza i stila bile pod snažnim utjecajem tradicije. Junačka epska poezija ne samo da je bila recitirana nego je nastajala i u trenutku kao proizvod improvizacije. Ukoliko se pjesma izvodi usmeno, čak i kad nije improvizacija, nikad se ne izvodi jednako. Ta činjenica pomaže da se objasni veliki broj svojstava ove vrste poezije. Među tim svojstvima je i formulaičnost. Može se reći da je ona jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji mehanizam nastajanja junačke poezije, posebice one koja je podložna improvizacijama (Bowra 1952:215-222). Formula je najproučavanije svojstvo epske poezije i njezina se definicija s vremenom dosta mijenjala. Parry (1928) je definira na osnovi njezina položaja u stihu. Međutim, ubrzo su istraživači uvidjeli da takva definicija isključuje mnoge pojave koje bi se mogle svrstati među formule. Bowra (1952:222) definira formulu kao skup riječi koji se javlja uz minimalne ili nikakve promjene u točno određenom kontekstu, a svrha joj je pomoći pjesniku pri usmenom izvođenju. Prema Westu (1971:45) formule služe i u očuvanju i prenošenju pjesme, osiguravajući na taj način njezin kontinuitet.

Bowra (1952:22) formule, prema ulozi u naraciji, dijeli na nefunkcionalne i funkcionalne. Nefunkcionalne su one koje nemaju nikakvu ulogu u naraciji, a to su najčešće stalni epiteti. U kontekstu Homera i epske poezije termin „stalni epitet“ ili samo „epitet“ označava poseban skup, koji se sastoji od jedne ili više imenskih riječi, koje stoji uz vlastite i opće imenice (Finkelberg 2011). Prema Parryju (1971) epiteti služe da popune prazninu na točno određenom mjestu u heksametru, dok West (2007) tvrdi da epitet, iako ništa ne pridodaje značenju imenice, ipak označava njezinu stalnu, tradicionalnu ili idealnu osobinu. Parry (1971) ih dijeli na ornamentalne i partikularizirane. Partikularizirani su oni epiteti čija funkcija nije čisto ukrasna, nego su namjerno odabrani u skladu sa situacijom. Nadalje Parry smatra da svaki pjesnik kroz obrazovanje usvaja set kombinacija stalnog epiteta i imena, te da prema vlastitom nahođenju na određenim mjestima u stihu upotrebljava jednu od kombinacija iste metričke vrijednosti, a da se kvaliteta pjesnika ogleda upravo u tome koliko različitih kombinacija iste metričke vrijednosti posjeduje i koliko je novih kombinacija sposoban proizvesti.

Termin „stalni epitet“ obuhvaća niz kombinacija uz vlastitu ili opću imenicu: pridjev *δῖος Ἀχιλλεύς,* imenica *Πριάμοιο ἄνακτος*, imenica+imenica *ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων*, imenica+pridjev *πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς*, te dosta složenih izraza *ἀργυρόπεζα Θέτις θυγάτηρ ἁλίοιο γέροντος.* Ako se stalni epitet, u bilo kojem obliku, pojavi bez pripadajuće imenice postaje *kenning*. Tim se izrazom označavaju sve perifraze koje zamjenjuju vlastito ime ili apelativ (West 2007:82). U svakom slučaju nije uvijek jednostavno odrediti što jest, a što nije stalni epitet, te prema kojem se kriteriju mogu klasificirati.

Većina proučavatelja Homera smatra da je uloga epiteta u naraciji neznatna, te da su oni samo pomagalo pjesniku da zapamti veliki ep, da popuni stih kad mu treba, da predahne. To dokazuju proučavanjem epiteta u kasnijoj epskoj poeziji koja je nastala uz pomoć pisma kao što su npr. *Doživljaji Argonauta* ili *Eneida*. *Doživljaji Argonauta* je ep nastao na istom jeziku, u istom društvu kao i Homerovi epovi, jedina je razlika razdoblje nastanka i raširenost pisma. Parry je u dijelu studije o uporabi stalnih epiteta u netradicionalnoj (*non-traditional*) epici pokazao da je uporaba epiteta u epu *Doživljaji Argonauta* znatno manja. Ime glavnog junaka *Ἰήσων* pojavljuje se u tom epu u nominativu dvadeset i devet puta, od toga svega tri puta s epitetom, i to s epitetom koji Homer može upotrijebiti uz ime bilo kojeg junaka. Takva formula kod Apolonija nikada ne nadopunja praznine u stihu nakon pauze kao kod Homera. Usporedbe radi, Homer u *Odiseji* rabi ime glavnog junaka u nominativu u dva oblika dvjesto dva puta s epitetom, a stotinu osamdeset i tri puta bez epiteta. Kod Vergilija, kome je Homer uzor, situacija je ovakva: ime *Aeneas* rabi se stotinu pedeset i dva puta u nominativu, a od toga četrdeset i devet puta s epitetom. No, pogledamo li ove podatke s druge strane, nameće se zaključak da stalni epiteti, čak i onda kad izgube svoju ulogu kao sredstva stvaranja epske poezije, doprinose stvaranju epskog ozračja. Dakle, njihova uloga u naraciji je veća negoli mislimo. Oni su tu da bi opisali savršeni junački svijet, u kojemu su svi junaci božanski, hrabri, nezazorni, sve žene bjeloruke. Često se pojavljuju nelogičnosti, nepodudaranja epiteta i naracije, npr. Ahilej je brzonog, iako gotovo cijelu *Ilijadu* sjedi u šatoru. Upravo su takve nelogičnosti dovele do zaključka da je izbor epiteta nasumičan, uvjetovan metrom. Međutim, čak i u tom slučaju oni ili prenose neku dublju poruku, kao kad mrtve pokapaju u zemlju koja daje život (*φυσίζοος*), ili pomoću ironije privlače pažnju slušaoca i razbijaju tmurno ozračje ili opisuju neko prethodno idealno stanje, npr. konjokrota Hektor leži mrtav (Finkelberg 2011: 257-258).

Zbog nejasnoća oko značenja i uloge u naraciji stalni epiteti su poseban izazov za prevoditelje Homera. Osim toga izazov je i sama njihova brojnost i raznolikost. Naime,

Bowra (1952) smatra da Homerovi epovi obiluju epitetima te da se nijedan drugi epski pjesnik ne može mjeriti s njim po njihovu opsegu i raznolikosti. Većina prevoditelja Homera ih izbjegava zbog ponavljanja ili složenosti njihova značenja. Drugi problem homerskih epiteta je u tome što su u velikom broju složenice bahuvrīhi tipa, za čije je nastajanje grčki izrazito plodan. Ostali, pak, jezici, s izuzetkom sanskrta i još nekih, nisu tako plodni za nastajanje složenica. Među tim neplodnim jezicima svakako je i latinski. Čak su i sami Rimljani bili svjesni toga kada su uspoređivali svoj jezik s grčkim (Liv. 27,11,5; Quint. 1,5,70). Latinski najčešće tvori složenice prefiksacijom i sufiksacijom. Kod prefiksacije prvi član je pretežno prijedlog, a sufiksi su najčešće samo tvorbeni bez posebnog značenja. Zbog dodira s grčkim počele su nastajati složenice i drugim načinima tvorbe, ali je njihova uporaba bila ograničena. Velik broj složenica bahuvrīhi tipa nastao je u komedijama (Fruyt 2002). Zbog svega toga prevoditelji Homera na latinski rijetko imaju na raspolaganju ekvivalentne izraze koji ne narušavaju eleganciju latinskog izraza. Zato je vrijedno istraživanja usporediti načine na koje su prevoditelji rješavali problem stalnih epiteta i ostalih formula.

## 6. USPOREDBA EPITETA PO KATEGORIJAMA

Istraživanje za ovaj rad provedeno je u tri faze. U prvoj fazi izdvojeni su iz *Ilijade* izrazi uz teonime, antroponime i etnike, te izrazi koji stoje umjesto njih. Izvađeno je ukupno 182 različita izraza, koji se pojavljuju 1430 puta. Zbog opsega rada istraživanje je svedeno samo na izraze koji se pojavljuju dva ili više puta uz imena poznatijih ljudi, naroda, te bogova i božica. Izvađeni su stalni epiteti i nekoliko izraza koji spadaju u kategoriju kenninga[3] uz imena sljedećih bogova i božica: Afrodita, Apolon, Ares, Artemida, Atena, Eja, Hefest, Hera, Irida, Posejdon i Zeus; uz imena sljedećih ljudi: Agamemnon, Agenor, Ahilej, Ajant Veliki, Ajant Mali, Aleksandar (Paris), Andromaha, Briseida, Diomed, Eneja, Hektor, Helena, Hriseida, Idomenej, Menelaj, Nestor, Odisej, Patroklo, Prijam, Sarpedon i Teana; te uz imena naroda: Ahejci, Danajci[4], Trojanci i Dardanci.

Radi jednostavnog pretraživanja korištena je online baza *The Chicago Homer*. Baza prepoznaje epitete bez obzira na padež samo ako su apelativ i stalni epitet u istom poretku i ako nisu ničim razdvojene. Izrazi su zatim uneseni u tablicu zajedno s mjestima na kojima se pojavljuju, te je određen njihov tip (pridjev, imenica ili složeniji izraz). U tablicu je isprva unesen izraz u onom padežu u kojem se pojavljuje prvi put u *Ilijadi*, a kasnije je za usporedbu bilo potrebno tip morfološki raščlaniti.

U drugoj su fazi prema mjestima iz Homera pronađeni epiteti u Divovu prijevodu. Korištena je online verzija teksta na stranici BSB-a. Radi se o prvom venecijanskom izdanju teksta iz 1537. godine. Tekst je u pdf-formatu, izrazito težak za pretraživanje, bez numeracije stihova. Zbog toga ga je bilo potrebno pretraživati ručno po pjevanjima. Pronađeni izraz dopisivan je u tablicu pored Homerovog. U kasnijoj razradi određivan mu je tip.

U trećoj su fazi uz pomoć priloga 2[5] iz doktorata Šoštarić (2015) pronađene koordinate izraza u Kunićevu prijevodu *Ilijade*. Zatim su ti izrazi povađeni iz baze *CroALa* (http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/navigate.pl?croala.374) i uneseni u tablicu.

[3] Izrazi uz karakteristične patronimike junaka i bogova, te izrazi koji označavaju prepoznatljivu karakteristiku junaka i bogova npr. izrazi sa značenjem zemljotresac za Posejdona. Odabrani su zbog svoje uobičajenosti i oblika, koji je složen za prijevod.

[4] Ahejci i Danajci dva oblika naziva za Grke pod Trojom.

[5] Katalog formulaičnih epiteta uz imena u Kunićevom latinskom prijevodu *Ilijade*.

Ostatak izraza koji se ne nalaze u spomenutom prilogu[6], također je pronađen u bazi *CroALa*. Slučajevi kada kod Kunića na danom mjestu nisu pronađeni ni stalni epitet ni pripadajuće mu ime u tablici su označeni s 0. Kasnije su svi izrazi morfološki opisani.

Nakon ove tri faze, svi izrazi su klasificirani po kategorijama na epitete uz teonime, antroponime i etnike. Unutar kategorija podijeljeni su abecedno s obzirom na ime uz koje stoje ili koje zamjenjuju u slučaju kada se radi o kenningu.

Značenje spornih izraza na grčkom jeziku tumačeno je prema West (2007) i West (2011), te prema *Autenrieth's Homeric Dictionary (1891)* preko *Logeion.* Pojedini su izrazi pronalaženi u drugim djelima pomoću online baza *Musisque Deoque* i *Poeti d'Italia in lingua latina tra Medioevo e Rinascimento,* te online rječnika *Logeion i DuCange*.

Za daljnja istraživanja na ovu temu svakako bi valjalo proširiti korpus izrazima iz drugih baza, koje bi obuhvaćale i izraze koji su odvojeni jednom ili više riječi, i izrazima uz ostale vrste imenica. Moglo bi se istraživati i prijevode drugih formula u Divovu prijevodu, pa usporediti sa Šoštarić (2015) i sa drugim prijevodima *Ilijade* na latinski. U svrhu toga trebalo bi Divov prijevod učiniti pretraživim, te numerirati stihove.

## 6. 1. Epiteti uz teonime

### 6. 1. 1. Afrodita

Uz Afroditino ime, koje se u *Ilijadi* pojavljuje u obliku *Ἀφροδίτη*, bez obzira na padež, trideset puta, izvađena su četiri izraza koja spadaju u kategoriju stalnih epiteta, a pojavljuju se ukupno dvadeset i dva puta. To su: *δῖ' Ἀφροδίτη*, *χρυσῆς Ἀφροδίτης*, *Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη*, *φιλομμειδὴς Ἀφροδίτη*. Morfološki gledano, tri od četiri izraza su pridjevi, dok je jedan kombinacija imenice u genitivu i imenice u nominativu. Nijedan izraz osim *χρυσῆς Ἀφροδίτης* ne pojavljuje se u kosim padežima.

Kako je vidljivo u tablici izraz I1 *δῖ' Ἀφροδίτη* Divo uvijek prevodi pridjevom. Po dva puta naizmjenice upotrebljava izraze *divina* i *diva*, koji su točni ekvivalenti grčkog *δῖος*. Ime božice je latinizirao u *Venus*, što je slučaj i u ostalim izrazima. S druge strane, Kunić dva puta u prijevodu upotrebljava samo ime *Venus* bez epiteta, dva puta stavlja epitet, ali sintagmu

[6] Prilog iz doktorata Šoštarić 2015 popis je stalnih epiteta, dakle u njemu se ne nalaze se kenninzi.

razdvaja drugim riječima. Upotrebljava epitete *pulchra* i *diva*, s tim da epitet *pulchra* stoji nakon imena. Oba se pojavljuju kao Venerini epiteti u poeziji kasnog latiniteta[7].

Izraz I2 *χρυσῆς Ἀφροδίτης* Divo uvijek prevodi doslovno izrazom *aurea Venus*, ostajući i padežom vjeran izvorniku. Kunić na dva mjesta upotrebljava samo ime *Venus*, na tri mjesta upotrebljava pridjev *aurea*. U jednom od tih izraza nakon *aurea* upotrebljava ime *Cypris*, a u ostala dva ima poredak epiteta i imena kao kod Vergilija *Venus aurea*.

Izraz I3 *Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη* Divo uvijek prevodi doslovno *Iovis filia Venus*. Kunić na tri mjesta ostavlja samo ime, od toga jedanput *Cyprin* umjesto *Venus*. Jednom prevodi bez imena *nata Iovis*, a jedanput s imenom u obliku *Iove nata*. U preostala dva slučaja upotrebljava složeni izraz dodajući epitete i imenici *Iupiter*.

Divo izraz I4 *φιλομμειδὴς Ἀφροδίτη* tri puta prevodi s *amans risum Venus*.[8] Četvrti put upotrebljava samo particip *ridens*, koji nalazimo kod Horacija i Silija.[9] Kunić tri puta upotrebljava samo ime, dva puta *Venus*, jednom *Cypris*. Jedanput prevodi složenim izrazom s pridjevom *festiva*.

### 6. 1. 2. Apolon

U slučaju boga Apolona, čije se ime u *Ilijadi* u obliku *Ἀπόλλων*, bez obzira na padež, pojavljuje stotinu trideset puta, izvađeno je sedam izraza, tj. stalnih epiteta, koji se ukupno pojavljuju sedamdeset puta. Izrazi su: *ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος*, *Φοῖβος Ἀπόλλων*, *ἑκατηβόλου Ἀπόλλωνος*, *ἑκάεργος Ἀπόλλων*, *ἀργυρότοξος Ἀπόλλων*, *Ἀπόλλωνος ἑκάτοιο*, *Διὸς υἱὸς Ἀπόλλων*. Od toga je jedna imenica, pet pridjeva i jedan izraz koji se sastoji od imenice u genitivu i imenice u nominativu. Samo u nominativu pojavljuju se *ἑκάεργος Ἀπόλλων*, *ἀργυρότοξος Ἀπόλλων* i *Διὸς υἱὸς Ἀπόλλων*.

Izraz I5 *ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος* Divo prevodi trojako: dva puta s umjetnom sraslicom priloga i participa *longeiaculans*[10], tri puta s *longeiacens* i jedanput s *arciger*.[11] Kunić na dva

[7] Repozijanov epilij *De concubitu Martis et Veneris*

[8] U korištenom venecijanskom izdanju particip i njegov objekt napisani su sastavljeno, kao i na drugim mjestima, kad prevodi Homerove složenice.

[9] Hor. Carm. 3, 27, 67; Sil. Ital. Pun. 7, 467.

[10] Izraz pronađen u prijevodu Francesca Griffolinija 8. 321.

mjesta uopće ne prevodi izraz, jednom prevodi s *Phoebus*, a u dva slučaja upotrebljava složene izraze s participom glagola *longe jaculantem ... Phoebum* i *longe mittentem spicula Phoebum.* Treba primjetiti isti izraz kod obojice, *longe iaculans.*

Izraz I6 *Φοῖβος Ἀπόλλων,* koji se od svih pojavljuje najviše puta, čak trideset i pet, Divo većinom prevodi s *Phoebus,* ali upotrebljava i pridjeve *illustris, lucidus* i *clarus*. Od ovih pridjeva samo *clarus* se upotrebljava uz Apolonovo ime drugdje u talijanskoj književnosti na latinskom.[12] Kunić podjednako upotrebljava samo *Phoebus* i *Phoebus Apollo*, po jedanput upotrebljava pridjeve *altus* i *magnus*, koje zatječemo kod Vergilija. Dva puta izraz uopće ne prevodi, a na jednom mjestu stavlja samo *deum.*

Izraz I7 *ἑκατηβόλου Ἀπόλλωνος* Divo po dva puta prevodi s *longeiacens* i *longeiaculans.* Kunić na sva četiri mjesta upotrebljava različit prijevod: samostalno imenice *Phoebus* i *deus* u kosim padežima i dva opisna izraza u genitivu *sagittiferi*[13]*... numinis* i *dei ... longe jaculantis.*

Izraz I8 *ἑκάεργος Ἀπόλλων* Divo prevodi trima participskim složenicama, *longeiaculans Apollo, longeoperans Apollo* i *arcitenens Apollo.* Kunić također upotrebljava na jednom mjestu samo izraz *arcitenens*, koji kao stalni epitet za Apolona nalazimo i kod Vergilija.[14] Na tri mjesta ostavlja samo ime, na jednom uopće ne prevodi, a na ostalim upotrebljava izraze: *Phoebus pater*, *arcu insignis Phoebus* i *Phoebus Apollo.* Na jednom mjestu u 22. pjevanju, kad pogiba Hektor, upotrebljava *lacrimans ... Apollo.*

Izraz I9 *ἀργυρότοξος Ἀπόλλων* Divo prevodi većinom s *argenteum arcum habens Apollo.* Na jednom mjestu upotrebljava *arciger*. Kunić na jednom mjestu upotrebljava samo ime, a na ostalim izraz *arcitenens* bilo samostalno, bilo uz *Apollo* ili uz *deus.*

---

[11] Riječ se pojavljuje još samo na jednom mjestu Mart. Itiner. Litt. 2,379. Vidi DuCange http://ducange.enc.sorbonne.fr/ARCIGER (pristupljeno 12. 7. 2019. 15:30). Riječ je o djelu francuskog benediktinca i povjesničara iz druge polovine 17. st. Edmonda Martènea napisanom na francuskom jeziku izvornog naslova *Voyage littéraire.*

[12] Aldegati, Cynth. 20, 52; Šižgorić, Carm. Var. 6, 14; Mantovano, Sylv. 1, 8, 60; Cancianini, Odes 1, 9, 11.

[13] Izraz posvjedočen kod Ov. Met. 1, 468; Stat. Achill. 1, 416; Cat. 11, 6; Verg. Aen. 8, 725; Claud. Hystr. 48; Manil. 2, 266; 2, 500; 2, 560, ali nikada povezan s Apolonom.

[14] Verg. Aen. 3, 75.

Izraz I10 *Ἀπόλλωνος ἑκάτοιο*, koji se pojavljuje svega dva puta, Divo oba puta prevodi *Apollinis longeiacentis*; Kunić na jednom upotrebljava pridjev *Phoebeius*, a na drugom samo *Phoebus.*

Izraz I11 *Διὸς υἱὸς Ἀπόλλων* Divo prevodi doslovno, osim na jednom mjestu gdje upotrebljava pridjev *illustris.* Kunić dva puta upotrebljava *Phoebus* samostalno jednom s *Apollo*, jednom prevodi samo *deus*, a na tri mjesta upotrebljava složene izraze *magni proles Iovis inclyta, Phoebus; magno Iove natus Apollo* i *proles Iovis, altus Apollo.*

6. 1. 3. Ares

Za boga Aresa, koji se u obliku *Ἄρης* pojavljuje u *Ilijadi* stotinu pedeset i jedan put, izvađeno je devet stalnih epiteta, koji se pojavljuju ukupno četrdeset i osam puta. To su epiteti: *πολύδακρυν Ἄρηα, θοῦρον Ἄρηα, Ἄρης ἆτος πολέμοιο, οὖλος Ἄρης, χάλκεος Ἄρης, ὄβριμος Ἄρης, βροτολοιγὸς Ἄρης, ὀξὺν Ἄρηα* i *Ἄρηα ταλαύρινον πολεμιστήν*. Od toga je sedam pridjeva, a dva kombinacija pridjeva i imenice. Samo u nominativu dolaze *Ἄρης ἆτος πολέμοιο, χάλκεος Ἄρης* i *ὄβριμος Ἄρης*.

Izraz I12 *πολύδακρυν Ἄρηα* Divo prevodi pridjevom *lacrimosus* i izrazom *lachrimosum bellum*[15], a Kunić s *praelia* i *Martia*[16].

Izraz I13 *θοῦρον Ἄρηα* Divo većinom prevodi doslovno kao *impetuosus Mars*, a upotrebljava još i izraze *furens Mars* i *bellicosus Mars*. Kunić samo na dva mjesta upotrebljava epitet uz ime *deceptus... Mars i dirus... Mars*, a na jednom uopće ne prevodi.

Izraz I14 *Ἄρης ἆτος πολέμοιο* Divo prevodi doslovno *Mars insatiabilis belli*, a Kunić na jednom mjestu uopće ne prevodi, a na ostalim upotrebljava izraze *Mavors ille inclytus armis* i *torvus Mars.*

Izraz I15 *οὖλος Ἄρης* s *perniciosus*, a Kunić s *torvus* i *dirus*[17].

[15] Izraz *bellum lacrimosum* posvjedočen kod Hor. Carm. 1, 21, 13.

[16] Izraza *Martia*, povezan s raznim imenicama dosta je čest u klasičnoj književnosti. Vidi *Musisque Deoque* http://mizar.unive.it/mqdq/public/ricerca/query/check/started (pristupljeno 12. 7. 2019. 17:12).

[17]Nijedan nije pronađen u bazama uz Marsovo ime.

Izraz I16 *χάλκεος Ἄρης* Divo prevodi doslovno s *aereus*, ali upotrebljava i *fortis*. Kunić ga pak prevodi samo u dva slučaja, jednom s *armipotens,* koji se nalazi i kod Vergilija[18], a drugi put sa *saucius.*

Izraz I17 *ὄβριμος Ἄρης* Divo prevodi jedanput s *potens*, a na ostalim mjestima s *fortis*. Kunić ga pak od šest mjesta na kojima se pojavljuje kod Homera, uopće ne prevodi na dva mjesta, na dva upotrebljava samo ime, na jednom pridjev *horrendus*, a na jednom izraz *fortis ... sanguine Mavors.*

Izraza I18 *βροτολοιγὸς Ἄρης* Divo prevodi četiri puta s *homicida*, a na ostalim mjestima s *pernicious*, *sanguinarius* i složenim izrazom *hominum pestis*[19], koji bi bio doslovan prijevod Homerova izraza. Kunić na jednom mjestu uopće ne prevodi, na tri mjesta upotrebljava pridjev *cruentus*, a po jednom upotrebljava *saevus*, *torvus* i *sanguineus*, te samo ime.

Izraz I19 *ὀξὺν Ἄρηα*, koji uz *βροτολοιγὸς Ἄρης* Homer najčešće upotrebljava za Aresa, Divo prevodi dosta raznoliko s nekoliko pridjeva: *velox*, *acutus*, *atrox* i *fortis.* Kunić ga čak na tri mjesta ne prevodi uopće, a na jednom upotrebljava samo ime. Na mjestima gdje ga je preveo upotrijebio je pridjeve: *indomitus*, *ferus* i *durus*, od kojih *ferus* uz Marsovo ime nalazimo u klasičnoj književnosti jedanput kod Ovidija.[20]

Izraz I20 *Ἄρηα ταλαύρινον πολεμιστήν* oba puta Divo prevodi kombinacijom pridjeva *fortis* i *bellicosus,* Kunić na jednom mjestu upotrebljava *ferum Martem*, na drugom *belli potentem... Martem*[21], koji se približava značenju izvornog epiteta.

### 6. 1. 4. Artemida

Za božicu Artemidu izvađen je samo epitet I21 *Ἄρτεμις ἰοχέαιρα*[22], koji se pojavljuje samo u nominativu. Oba prevoditelja povela su se za krivim tumačenjem njegova značenja, pa ga Divo prevodi s *Diana sagittis gaudens*, a Kunić izrazima: *telis Latonia gaudens, laeta*

[18] Verg. Aen. 9, 717.

[19] Izraz u obrnutom poretku pronađen kod Divova suvremenika Folenga Agiom. 1, 414.

[20] Ov. Epist. 7, 160.

[21] Pronađen kod Valerija Flaka Argon. 3,48. kao epitet boga Pana.

[22] West (2007:150).

*sagittis ... Diana, curvo ... arcu Latonia gaudens, horrisonis gaudens Dictynna sagittis, Dictynna, sagitiis auratoque arcu gaudens, nemorumque fragore* i *gaudens Dictynna sagittis.*

6. 1. 5. Atena

Ime božice Atene pojavljuje se u Ilijadi u dva oblika, *Ἀθήνη* i *Ἀθηναίη,* ukupno stotinu šezdeset i jedan put. Za potrebe ovog rada izvađeno je sedam izraza, koji spadaju u kategoriju stalnih epiteta: *Παλλάδ' Ἀθηναίην, θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη, γλαυκῶπις Ἀθήνη* i varijanta *Ἀθηναίης γλαυκώπιδος, Ἀθηναίη κούρη Διὸς αἰγιόχοιο, Ἀθηναίην ἀγελείην, Ἀλαλκομενηΐς Ἀθήνη* i *Ἀθηναίης ἠϋκόμοιο*. Oni se pojavljuju ukupno sedamdeset puta. Od tih izraza dva su imenice, tri pridjevi, jedan je kombinacija imenice i pridjeva, a jedan morfološki dosta složen. Samo u nominativu javljaju se *θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη, γλαυκῶπις Ἀθήνη*, čija varijanta *Ἀθηναίης γλαυκώπιδος* dolazi u genitivu i dativu, *Ἀθηναίη κούρη Διὸς αἰγιόχοιο* i *Ἀλαλκομενηΐς Ἀθήνη*.

Izraz I22 *Παλλὰς Ἀθήνη*, u kosim padežima uvijek *Ἀθηναίη*, Divo većinom prevodi doslovno *Pallas Minerva*, koristeći uglavnom latinsku inačicu božičina imena, osim na mjestu, kad se ovaj izraz po prvi put pojavljuje u *Ilijadi,* gdje Divo koristi etnik *Atheniensem.* Po dva puta upotrebljava *bellicosa* i *armipotens*[23]. Kunić, s druge strane, najčešće upotrebljava Vergilijev izraz *Tritonia Pallas*[24], nekoliko puta samo *Pallas* i samo *Minerva*.

Divo I23 *θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη* prevodi opisno *dea glaucos oculos habens* Minerva, na jednom mjestu u 17. pjevanju ispušta imenicu *dea*, u 18. pjevanju ispušta particip, a u 1. pjevanju upotrebljava pridjev *caesios.* Kunić izraz prevodi raznoliko. Uglavnom upotrebljava samo *Tritonia* ili *Pallas,* na nekoliko mjesta upotrebljava pridjev *caesia* uz *Pallas,* na jednom mjestu u 18. pjevanju kaže *saeva... Minerva,* kad Trojance obuzima strah od Ahileja, kojemu je Atena zapalila vrh glave. Na dva upotrebljava složenije opisne izraze, *placido Tritonia vultu* i *pulchra oculos Tritonia Pallas.*

Izraz I24 *γλαυκῶπις Ἀθήνη* i njegovu varijantu za kose padeže, *Ἀθηναίης γλαυκώπιδος*, oba autora prevode raznoliko. Divo se trudi prevoditi što doslovnije, pa upotrebljava složenicu kao i kod izraza I23, naravno bez imenice *dea*, jednako koristeći pridjeve *glaucos* i *caesios*. Na nekoliko mjesta upotrebljava samo *caesia Minerva*, a u 23. pjevanju upotrebljava

[23] Korišten kao epitet Marsa i Dijane, nikad Minerve.

[24] Verg. Aen. 5, 704, posvjedočen i u *Ilias Latina* 936.

jednostavno grčku posuđenicu *glaucopidem*[25]. Kunić uglavnom ne prevodi epitet, nego stavlja samo ime *Minerva* ili *Pallas*, a na jednom mjestu upotrebljava pridjev *glauca*.

Divo izraz I25 *Ἀθηναίη κούρη Διὸς αἰγιόχοιο,* prevodi doslovno *Minerva filia Iovis Aegiochi*, čuvajući i poredak riječi. Kunić jednom upotrebljava *Pallas*, a drugi put *Iovis aegisoni*[26] *proles, Tritonia virgo*.[27]

Divo čuva značenje izraza I26 *Ἀθηναίην ἀγελείην* tako što ga prevodi imenicom *praedatrix*. Kunić upotrebljava pridjeve *belliger* i *potens.*

Nijedan autor nije sačuvao značenje izraza I27 *Ἀλαλκομενηΐς Ἀθήνη*, nego oba koriste pridjev *potens*, s tom razlikom da Kunić tom pridjevu dodaje još imenicu *bellum* i pridjev *caesia*.

Kod prevođenja izraza I28 *Ἀθηναίης ἠϋκόμοιο* Kunić zanemaruje epitet i naglašava samo božansku prirodu božice. Divo prevodi doslovno s patricipom glagola *habeo*, a u jednom slučaju upotrebljava i složenicu *pulchricoma*, koji u ovom obliku ne nalazimo nigdje drugdje.

### 6. 1. 6. Eja

Uz ime Eja izvađena su dva karakteristična epiteta I30 i I31: *ῥοδοδάκτυλος* i *κροκόπεπλος*. Divo prvi prevodi na dva mjesta participskom sintagmom *roseos digitos habens,* na jednom upotrebljava akuzativ obzira *rosea digitos* . Za drugi također upotrebljava *habens* na jednom, a na drugom pridjev *purpurea.* Kunić prvi većinom prevodi samo imenom *Aurora*, a na jednom mjestu upotrebljava prijevod *purpureo veniens ab ortu Aurora*. Prijevod drugog epiteta *κροκόπεπλος* je na oba mjesta kod Kunića *crocea... in veste... Aurora*.

### 6. 1. 7. Hefest

Za boga Hefesta izvađena su dva epiteta I32 i I33: *κλυτοτέχνης* i *ἄνακτος*. Divo I32 prevodi jedanput s *inclytus artifex*, drugi put upotrebljava samo *inclytus* uz latinsku inačicu

[25] U klasičnoj književnosti posvjedočena kod Mart. Cap. Nupt. 6, 567, 21, te na više mjesta kod Leoncija Pilata u prijevodu *Odiseje* u obliku *glaucopis Athena.*

[26] *Aegisonus* samo kod Valerija Flaka Argon. 3,88.

[27] *Tritonia virgo* kod Verg. Aen. 11, 483 i dr.

imena *Vulcanus*, I33 prevodi doslovno *Vulcano rege*. Kunić prvi ne prevodi, a za drugi upotrebljava pridjeve na jednom mjestu skupa pridjeve *fortis* i *celer*, a drugi put *solers... Mulciber.*

6. 1. 8. Hera

Za Heru, čije se ime *Ἥρη* pojavljuje stotinu dvadeset i jedan put u *Ilijadi*, izvađeno je šest epiteta, koji se pojavljuju ukupno pedeset puta. To su: *θεὰ λευκώλενος Ἥρη, βοῶπις πότνια Ἥρη, χρυσόθρονος Ἥρη, Ἥρη πρέσβα θεὰ θυγάτηρ μεγάλοιο Κρόνοιο, Ἥρη τ' Ἀργείη* i *πότνια Ἥρη*. U kosim padežima dolazi samo *χρυσόθρονος Ἥρη*.

Izraz I34 *θεὰ λευκώλενος Ἥρη*, koji je jedan od najčešćih koji se vežu uz ime ove božice, Divo najčešće, kao i sve bahuvrīhi složenice, prevodi pomoću participa glagola *habeo*: *dea albas ulnas habens Iuno.* Na jednom mjestu ispušta particip i prevodi akuzativom obzira. Kunić potpuno zanemaruje značenje Homerova epiteta, pa naglašava samo Herinu božansku i kraljevsku prirodu izrazima *dea, regina, magna, maxima*. Tek na jednom mjestu upotrebljava pridjev *candida*, koji donekle odražava značenje Homerova *λευκώλενος*.

Izraz I35 *βοῶπις πότνια Ἥρη*, čiji je jedan dio također bahuvrīhi složenica, Divo uobičajno prevodi s *habens*: *bovinos oculos* ili *puchros oculos habens.* U prijevodu, pak, imenica *πότνια* ima različite ekvivalente, to su pridjevi *veneranda, venerabilis, honesta, casta* i *pudica.* Kunić tek na dva mjesta aludira na značenje *βοῶπις* izrazima *ampla oculos Iuno, magnos pulchra oculos ... Iuno* i *amplis veneranda oculis Saturnia*. Na nekoliko mjesta prevodi samo *πότνια* s *Iuno veneranda*, dok većinom potpuno zanemaruje značenje izraza.

Izraz I36 *χρυσόθρονος Ἥρη*, Divo prevodi uobičajeno s *auream sedem habens*, dok Kunić potpuno zanemaruje značenje.

Divo izraz I37 *Ἥρη πρέσβα θεὰ θυγάτηρ μεγάλοιο Κρόνοιο*, prevodi doslovno *Iuno antiqua dea filia magni Saturni.* Kunić na jednom mjestu upotrebljava jednostavno *Saturnia*, dok na ostalim upotrebljava složenije i doslovnije izraze *Juno, dea magna, o regia magni proles Saturni* i *Magni Juno genus Saturni, prima dearum.*

U prijevodu izraza I38 *Ἥρη τ' Ἀργείη* oba se autora slažu i prevode s *Iuno Argiva*. To se dogodilo vjerojatno zbog jednostavnog značenja.

Izraz I39 *πότνια Ἥρη* Divo prevodi uglavnom s *casta*, a po jednom upotrebljava i *veneranda* i *pudica*. Kunić značenje epiteta ne prevodi.

6. 1. 9. Irida

Za Iridu izvađena su dva karakteristična izraza, *ποδήνεμος ὠκέα Ἶρις* i *πόδας ὠκέα Ἶρις*. Oba se pojavljuju samo u nominativu. Kunić ne prevodi nijedan izraz sukladno značenju, većinom upotrebljava samo ime *Iris*. Na jednom mjestu I41 prevodi približno značenju izrazom *cito longe dea candida nisu*. Divo malo varira u prijevodu, ali uvijek poštuje značenje: I40 prevodi s *pedibus aëreis velox Iris, pedum ventorum velox Iris* i *pedes venti habens velox Iris,* te I41 s *pedes velox Iris* i *pedibus velox Iris*.

6. 1. 10. Posejdon

Ime *Ποσειδάων* zbog svoje specifične metričke strukture pojavljuje se relativno rijetko u *Ilijadi*: svega četrdeset i tri puta. Zbog toga se za tog boga često koriste kenninzi. U ovom radu izvađena su tri stalna epiteta, *Ποσειδάων ἐνοσίχθων, κυανοχαῖτα Ποσειδάων* i *Ποσειδάωνα ἄνακτα*, te četiri kenninga: *κρείων ἐνοσίχθων, κλυτὸς ἐννοσίγαιος, γαιήοχῳ ἐννοσιγαίῳ* i *γαιήοχε κυανοχαῖτα*. Samo u nominativu se pojavljuju *Ποσειδάων ἐνοσίχθων, κυανοχαῖτα Ποσειδάων* i *κρείων ἐνοσίχθων*.

Izraz I42 Divo prevodi uvijek s *Neptunus quatiens terram,* dok Kunić na većini mjesta aludira samo na to da je Neptun gospodar mora *caerulei rector maris, maris arbiter alti* i dr., a dva mjesta prevodi značenje epiteta izrazima *qui terram quassat, Neptunus* i *ingens qui terram quassat, Neptunus.*

Divo izraz I43 *κυανοχαῖτα Ποσειδάων* prevodi dvojako: *caeruleorum crinum Neptunus* i *caeruleam comam habens Neptunus.* Kunić zanemaruje značenje i prevodi samo imenom *Neptunus.*

Izraz I44 *Ποσειδάωνα ἄνακτα* oba autora prevode kombinacijom riječi *Neptunus* i *rex.*

Izraz I45 *κρείων ἐνοσίχθων* Divo uglavnom prevodi s *rex Neptunus*, na jednom mjestu s *latedominans Neptunus* i na jednom mjestu doslovno *rex quatiens terram.* Kunić prevodi raznoliko i uglavnom prikazuje Neptuna kao vladara mora.

Izraz I46 *κλυτὸς ἐννοσίγαιος* Divo prevodi s *inclytus Neptunus*. Dakle, prepoznaje prvi dio kenninga, a drugi mijenja imenom. Kunić ponovno opisuje Neptuna kao vladara mora.

Izraz I47 *γαιηόχῳ ἐννοσιγαίῳ* Divo na dva mjesta prevodi doslovno *terram continens, quatiens terram,* dok na drugim mijenja jedan dio kenninga s imenom *Neptunus*. Kunić se na jednom mjestu, kad se Hektor približio ahejskim lađama i kad Posejdon u svom sjaju izranja iz mora, približava značenju izrazom *qui magnum ambit, quassatque tridentifer orbem Neptunus* a na drugima upotrebljava samo *Neptunus.*

Divo izraz I48 *γαιήοχε κυανοχαῖτα*, koji dolazi samo u vokativu, prevodi tako što prvi dio izraza mijenja s imenom *Neptunus,* a drugi prevodi kao kod izraza I43. Kunić na jednom mjestu donosi složen izraz, koji obuhvaća značenja obaju pridjeva *O terras complexe omnes, o crine decore caeruleo Neptune.*

6. 1. 11. Zeus

Za Zeusa, čije se ime pojavljuje četiri stotine osamdeset i devet puta u *Ilijadi,* izvađeno je deset stalnih epiteta i sedam kenninga. Stalni epiteti su: *μητίετα Ζεύς, αἰγιόχοιο Διὸς, Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, Διῒ τερπικεραύνῳ, Δία Κρονίωνα ἄνακτα, Ζεῦ πάτερ, νεφεληγερέτα Ζεύς, Δία Κρονίωνα, Ζεῦ κύδιστε μέγιστε* i *εὐρύοπα Ζεὺς*, a kenninzi: *κελαινεφέϊ Κρονίωνι, εὐρύοπα Κρονίδην, αἰνότατε Κρονίδη, ὑπερμενέα Κρονίωνα, Κρονίδης ὑψίζυγος, ἐρίγδουπος πόσις Ἥρης* i *πάτερ ἀργικέραυνε.* Ukupno se pojavljuju stotinu četrdeset puta.

Izraz I49 *μητίετα Ζεύς* Divo najčešće prevodi s *consiliarius Iupiter,* po jednom upotrebljava *prudens, consultus, consiliator*[28] i *caelestis consiliator.* Kunić samo na jednom mjestu prevodi značenje s *providus,* na ostalima upotrebljava druge epitete.

Izraz I50 *αἰγιόχοιο Διὸς* Divo prevodi jedanput s *aegidiferi*[29] *Iovis*, a inače s *Aegiochi Iovis.* Kunić najčešće upotrebljava *aegisoni.*[30]

Divo uvijek, a Kunić na dva mjesta izraz I51 *Ζεὺς ὑψιβρεμέτης* prevode s *altitonans*[31]. Kunić na jednom mjestu prevodi opisno *altum aethera qui tonitru miscet pater.*

[28] Kao Jupiterov epitet samo kod Inscr. Gud. p. 7, n. 6.

[29] Nije pronađen drugdje u bazama.

[30] Vidi I25.

[31] Posvjedočen kod Enn. Ann. 2, 6; Cic. Carm. frg. 6, 36; Lucr. Rer. nat. 5, 745, te na dosta mjesta u novolatinskoj književnosti posebno kod Leoncija Pilata u prijevodu *Ilijade* i kod Marka Girolama Vide.

Izraz I52 *Διῒ τερπικεραύνῳ* Divo prevodi pomoću participa *Iupiter gaudens fulmine,* na nekoliko mjesta *fulmine* mijenja s *fulgure.* Kunić na jednom mjestu opisno prevodi značenje s *tonitru gaudens et fulmine... pater,* a na ostalima upotrebljava druge epitete.

Izraz I53 *Δία Κρονίωνα ἄνακτα* Divo prevodi uvijek s *Iovem Saturnidem regem,* po potrebi mijenja padež. Kunić samo na jednom mjestu izrazom *summo ab Iove* nagovještava značenje riječi *ἄνακτα.*

Izraz I54 *Ζεῦ πάτερ,* koji je vrlo jednostavan za prijevod, Divo prevodi izrazom, koji je uobičajen za latinski jezik *Iupiter pater*, dok se Kunić i tu poigrava s prijevodom, te tek na par mjesta upotrebljava imenicu *pater.*

Divo izraz I55 *νεφεληγερέτα Ζεύς* uglavnom prevodi s *nebularum congregator Iupiter*, mijenjajući imenicu *nebularum* s njezinim sinonimima. Na jednom mjestu upotrebljava pojam *nubifer*[32]. Kunić na nekoliko mjesta prevodi značenje Homerova pojma opisno izrazima: *genitor, nutu caeli qui nubila cogit; pater, obscuro cogit qui nubila caelo; altitonans, caelo qui nubila densat; magnus, caelo nubes qui congregat alto, Iupiter* i *caelo qui nubila cogit Iupiter.*

Za izraz I56 *Δία Κρονίωνα* Kunić samo na jednom mjestu donosi adekvatan prijevod *Saturnius,* na ostalima prevodi slobodno. Divo s druge strane prevodi doslovno.

Izraz I57, koji se javlja samo u obraćanjima Zeusu, Divo prevodi s *Iupiter gloriosissime maxime.* Kunić upotrebljava *altitonans* i *magne deum genitor.*

Izraz I58 *εὐρύοπα Ζεὺς* kao i ostale Kunić ne prevodi po značenju, nego mijenja s *altitonans* ili jednostavno upotrebljava samo imenicu. Divo se priklonio tumačenju da dio složenice -οπα nosi značenje grmjeti, bučiti[33], pa prevodi uglavnom s *late sonans,* a na istom mjestu u 9. pjevanju kao i Kunić upotrebljava *altitonans.*[34]

Kenninge od I59-I65 Divo prevodi kenningom, osim na jednom mjestu gdje za I62 upotrebljava Jupiterovo ime. Izraz I59 *κελαινεφέϊ Κρονίωνι* Divo prevodi raznoliko, ali se drži

[32] Pojavljuje se na sljedećim mjestima Tib. Eleg. 1, 4, 44; Ov. Met. 2, 226; Stat. Theb. 1, 193; Sil. Ital. Pun. 10, 322; Avien. Orb. terr. 1109; Claud. Goth. 18, ali nikad kao epitet za Jupitera, nego uglavnom uz vjetrove.

[33]Vidi: Autenrieth Homer https://logeion.uchicago.edu/%CE%B5%E1%BD%90%CF%81%CF%8D%CE%BF%CF%80%CE%B1 (pristupljeno 14. 7. 2019. 16:11).

[34] Slično prevodi i I60.

značenja. Zanimljiv je pojam *nubicogae* jer ga ne nalazimo drugdje u bazama, moguće je da je Divo izraz sam skovao ili ga je uzeo od nekog autora kojega nema u spomenutim bazama. Izraz I61 *αἰνότατε Κρονίδη*, koji dolazi u Herinim obraćanjima Zeusu, Divo prevodi vjerno, dok ga Kunić izbjegava prevesti, osim na jednom mjestu kad se prijevodom *rerum saevissime* približava značenju izvornog epiteta. Isti je slučaj i s izrazom I62 *ὑπερμενέα Κρονίωνα*, osim što se Kunić kod ovog izraza nijednom prijevodnom varijantom nije približio značenju izvornika. Za izraz I63 *Κρονίδης ὑψίζυγος* Divo donosi latinsku inačicu *altisedens*, koju ne nalazimo na drugim mjestima u bazama. Divo doslovno prevodi izraz I64 *ἐρίγδουπος πόσις Ἥρης*, dok Kunić samo u izrazu *altitonans ... Jupiter, optima Juno conjuge quo gaudet*, spominje Junonu. Za I65 *πάτερ ἀργικέραυνε* Divo prenosi značenje epiteta, dok Kunić prevodi slobodno.

## 6. 2. Epiteti uz antroponime

### 6. 2. 1. Agamemnon

Ime *Ἀγαμέμνων* pojavljuje se u *Ilijadi* stotinu šezdeset i četiri puta. Uz njega je izvađeno sedam epiteta, koji se ukupno javljaju stotinu dvadeset puta. To su *Ἀτρεΐδῃ Ἀγαμέμνονι, ἥρως Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων, κρείων Ἀγαμέμνων, Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων, ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων, Ἀγαμέμνονι δίῳ* i *Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν*. Od toga su dva pridjeva, jedna imenica, a ostali su složeni izrazi. Samo u nominativu pojavljuju se *ἥρως Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων, κρείων Ἀγαμέμνων* i *Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων*, a izraz *ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων* osim u nomativu dolazi još u vokativu.

Značenjski vrlo jednostavan izraz I66 Divo prevodi jednostavno, dok se Kunić poigrava, te samo na nekoliko mjesta upotrebljava *Atrides Agamemnon*.

Izrazi I67, I68 i I69 *ἥρως Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων, κρείων Ἀγαμέμνων* i *Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων* varijacije su gotovo istoga značenja. Dok Divo pravi jasno razliku među njima prevodeći I67 s *heros Atrides late dominans Agamemnon*, I68 većinom s *rex Agamemnon* i I69 većinom s *Atrides late dominans Agamemnon*, Kunić se u izboru epiteta često oslanja na narativni kontekst *lacrimans Agamemnon, metuque exterritus ipse Agamemnon*. Na nekoliko mjesta prevodi slično Divu *Atrides late regnans Agamemnon*.

Najkarakterističniji izraz za Agamemnona, I70 *ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων*, Divo bez iznimke prevodi s *rex virorum Agamemnon*. Kunić poštuje značenje tek na nekoliko mjesta prijevodima tipa *Grajorum ductor Atrides, virūm regnator Atrides*.

Izraz I71 *Ἀγαμέμνονι δίῳ* Divo prevodi tipično s *divus* i *divinus*. Kunić samo na jednom mjestu upotrebljava *dius*, na ostalima prevodi slobodno.

Divo I72 *Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν* najčešće prevodi doslovno *pastorem populorum*. Kunić značenje ovog izraza ne prevodi.

### 6. 2. 2. Agenor

Za junaka Agenora izvađena su dva epiteta I73 i I74, *μεγάθυμος Ἀγήνωρ* i *Ἀγήνορα δῖον/δῖος Ἀγήνωρ*. Ovi se epiteti koriste uz imena brojnih junaka, te ih se može nazvati općim junačkim epitetima. Divo je u njihovom prevođenju dosljedan bez obzira na to o kom se junaku radi, dok Kunić varira. U Agenorovu slučaju Kunić je na većini mjesta *δῖος* preveo s *dius*, a *μεγάθυμος* s *fortis* i *magnanimus* [35].

### 6. 2. 3. Ahilej

Ahilejevo se ime u *Ilijadi* pojavljuje tristo šezdeset i sedam puta. Za potrebe ovog rada izvađeno je dvanaest stalnih epiteta: *Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος, δῖος Ἀχιλλεύς, πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς, ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς, Ἀχιλῆα πόδας ταχύν, Ἀχιλῆα πελώριον, Ἀχιλῆος ἀμύμονος, θεοείκελ' Ἀχιλλεῦ, Ἀχιλλῆα ῥηξήνορα, Ἀχιλλῆα πτολίπορθον, φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ* i *Ἀχιλῆα δαΐφρονα*, te tri kenninga: *ἀμύμονα Πηλεΐωνα, ποδώκεος Αἰακίδαο, μεγαθύμου Πηλεΐωνος*, koji se pojavljuju sto četrdeset puta. Od toga je dvanaest pridjeva, jedna imenica i dva izraza složena od imenice i pridjeva. Svi mogu biti u kosim padežima osim *πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς* i *ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς*.

Izraz I75 *Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος* Divo prevodi doslovno, dok Kunić varira u prijevodu.[36]

U prijevodu I76 *δῖος Ἀχιλλεύς* Divo je dosljedan, dok Kunić od četrdeset i devet mjesta doslovno prevodi samo osam.

[35] Usporedi I71, I76, I89 i dr.

[36] Vidi *Operis ratio.*

Stalni epiteti I77, I78 i I79 *πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς, ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς, Ἀχιλῆα πόδας ταχύν,* te kenning I88 *ποδώκεος Αἰακίδαο* imaju približno isto značenje jer označavaju Ahilejevu prepoznatljivu osobinu. Divo u prijevodu svih izraza naglašava tu osobinu, dok Kunić samo na dva mjesta u prijevodu I77 upotrebljava pridjev *celer.*[37]

Izraz I80 *Ἀχιλῆα πελώριον* Divo prevodi pridjevom *magnus.* Kunićev *ingens* je svakako značenjski vjerniji.

Značenje pridjeva *ἀμύμων*[38] iz izraza I81 nijedan autor ne prevodi po značenju, osim možda Divo kad upotrebljava pridjev *strenuus.* Isti pridjev kao dio kenninga I87 Divo prevodi doslovno s *irreprehensibilem,* a upotrebljava i pridjev *eximius,* koji upotrebljava i Kunić na jednom mjestu.

U prijevodu značenja epiteta I82 *θεοείκελ' Ἀχιλλεῦ* se slažu, dok u značenju I83 *Ἀχιλλῆα ῥηξήνορα* obojica prepoznaju hrabrost kao osobinu.[39] S druge strane Divo I84 *Ἀχιλλῆα πτολίπορθον* prevodi doslovno. Kunić i tu naglašava Ahilejevu hrabrost i ratobornost, na jednom mjestu zanimljivim pridjevom *bellax.*[40]

Kunić izraz I85 *φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ* od četiri puta, koliko se pojavljuje, uopće ne prevodi dva puta, a ostala dva puta zanemaruje smisao. Divo je značenje preveo dosta elegantno s *illustris* i *clarus.*

Kenning I89 Kunić ne prevodi, a Divo upotrebljava latinsku inačicu pridjeva *μεγάθυμος.*

[37] Pridjevi koji označavaju brzinu u Musisque Deoque bazi nisu pronađeni uz Ahilejevo ime u klasičnoj latinskoj književnosti.

[38] Vidi Autenrieth Homer https://logeion.uchicago.edu/%E1%BC%80%CE%BC%CF%8D%CE%BC%CF%89%CE%BD (pristupljeno 17. 7. 2019. 11:57).

[39] Vidi Autenrieth Homer http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=r%28hch%2Fnori&la=greek&can=r%28hch%2Fnori0&prior=*)axillh=i+&d=Perseus:text:1999.01.0133:book=13:card=324&i=1#Perseus:text:1999.04.0073:entry=r(hch/nwr-contents (pristupljeno 17. 7. 2019. 12:08) i usporedi Maretić (2003): *razbivojske Ahileja.*

[40] Zabilježen samo kod Luc. 4, 406.

U prijevodu I86 *Ἀχιλῆα δαΐφρονα* autori su se priklonili različitim tumačenjima pridjeva *δαίφρων*.[41]

6. 2. 4. Ajant Veliki

Za Ajanta Velikog izvađeno je šest izraza koji spadaju u kategoriju stalnih epiteta, a to su: *Τελαμώνιος Αἴας, Αἴας πελώριος ἕρκος Ἀχαιῶν, μέγας Τελαμώνιος Αἴας, φαίδιμος Αἴας, Αἶαν διογενὲς Τελαμώνιε κοίρανε λαῶν* i *Αἴαντι μεγαλήτορι.* Od toga su dva pridjeva, jedna imenica, a ostali su složeni izrazi. Svi osim *Αἶαν διογενὲς Τελαμώνιε κοίρανε λαῶν* i *Αἴαντι μεγαλήτορι* dolaze samo u nominativu.

Izraz I90 *Τελαμώνιος Αἴας* Divo prevodi kao i ostale patronimike, dok Kunić u prijevodu dosta varira, a doslovan izraz upotrebljava samo u *Katalogu brodova*.

Izraz I91 *Αἴας πελώριος ἕρκος Ἀχαιῶν*, koji je najkarakterističniji izraz za Ajanta Velikog, oba autora vjerno prevode; razlikuju se samo u imenici, koju upotrebljavaju za prijevod grčkog *ἕρκος*. Divo koristi *propugnaculum* i *vallum*, Kunić *arx* i *murus*. Divovi su izrazi po značenju možda bolji izbor, ali svakako treba uzeti u obzir to da on za razliku od Kunića nije morao paziti na metar.

Divo izraz I92 *μέγας Τελαμώνιος Αἴας* prevodi doslovno, ne mijenjajući ni poredak riječi, dok je Kunić u svom prijevodu slobodan.

Kunić ne prevodi smisao izraza I93 *φαίδιμος Αἴας*, kao što je bio slučaj s I85. Divo je ovaj put upotrebio samo pridjev *illustris*.

Izraz I94 *Αἶαν διογενὲς Τελαμώνιε κοίρανε λαῶν*, koji dolazi samo u vokativu, autori prenose različito, ali čuvaju smisao zaziva.

U prijevodu I95 *Αἴαντι μεγαλήτορι* Kunić, kao i Divo, dosljedno upotrebljava latinski pridjev *magnanimus*.

[41] Vidi http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=dai%2F%2Bfroni&la=greek&can=dai%2F%2Bfroni0&prior=*)axilh=i+&d=Perseus:text:1999.01.0133:book=11:card=791&i=1#lexicon (pristupljeno 17. 7. 2019. 12:25).

6. 2. 5. Ajant Mali

Za Ajanta Malog izvađena su dva stalna epiteta: *Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας* i *Αἴαντα ταχὺν,* čije je značenje isto. Divo za oba upotrebljava pridjev *velox*, a Kunić na nekoliko mjesta upotrebljava *celer*.

6. 2. 6. Aleksandar (Paris)

Izrazi I98 *Ἀλέξανδρος θεοειδὴς,* I99 *δῖος Ἀλέξανδρος Ἑλένης πόσις ἠϋκόμοιο* i I100 *δῖον Ἀλέξανδρον* imaju isti svrhu da naglase Parisovu božansku ljepotu. Divo ih sve prevodi doslovno, dok Kunić samo na nekoliko mjesta upotrebljava *pulcher i formosus*, a na dva zbog pripovjednog konteksta stavlja i negativne epitete *turbidus* i *improbus*.

6. 2. 7. Andromaha

Izrazi I101 *Ἀνδρομάχην λευκώλενον* Divo prevodi identično kao I34, dok Kunić ne prevodi smisao. S druge strane izraz I102 *Ἀνδρομάχη θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος* Kunić kao i Divo prevodi vjerno, s tim da je Kunićev prijevod daleko uzvišeniji po odabiru riječi.

6. 2. 8. Diomed

Za Diomeda je izvađeno pet stalnih epiteta: *βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης, Τυδέος υἱὸν ὑπέρθυμον Διομήδεα, κρατερὸς Διομήδης, Διομήδεος ἱπποδάμοιο* i *Διομήδεα δῖον*. Od toga su tri pridjeva, jedan je kombinacija imenice i pridjeva, a jedan je složen od prijeva i dvije imenice. Izrazi *βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης* i *κρατερὸς Διομήδης* pojavljuju se samo u nominativu.

Diomedov najkarakterističniji epitet je I103 *βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης* Divo ga prevodi doslovno koristeći grčki akuzativ *vocem bonus Diomedes*, dok Kunić nijednim svojim prijevodom ne prenosi smisao ovog izraza.

Izraz I104 *Τυδέος υἱὸν ὑπέρθυμον Διομήδεα* Divo prevodi doslovno koristeći pridjev *magnanimus* Homerov *ὑπέρθυμον*. Isti pridjev upotrebljava i Kunić. U 5. pjevanju, kada

Diomed ranjava Afroditu, Kunić upotrebljava prijevod, koji više odgovara naraciji: *Diomedes ille superbus progenies Tydei vesana atque impia*.

Za prijevod I105 *κρατερὸς Διομήδης* Divo upotrebljava pridjev *fortis*. Isti pridjev na nekoliko mjesta upotrebljava i Kunić.

Smisao izraza I106 *Διομήδεος ἱπποδάμοιο* Kunić ne prevodi, kao ni smisao izraza I107 *Διομήδεα δῖον*. Divo I107 prevodi uobičajeno, I106 na jednom mjestu prevodi doslovno *Diomedis equorum domitoris,* dok na ostalim upotrebljava imenicu *equitator*.[42]

6. 2. 9. Eneja

Oba izraza *υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαο* i *μεγαλήτορος Αἰνείαο*, koja su izvađena za Eneju, imaju u svom korijenu isti pridjev. I Divo i Kunić za taj pridjev koriste prijevod *magnanimus*, ali Kunić upotrebljava i *fortis*.

6. 2. 10. Hektor

Za Hektora, čije se ime pojavljuje u *Ilijadi* četiristo pedeset puta, izvađeno je osam epiteta, koji se ukupno pojavljuju sto dvadeset osam puta. To su: *Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο, μέγας κορυθαίολος Ἕκτωρ, κορυθαίολος Ἕκτωρ, Ἕκτορι χαλκοκορυστῇ, ὄβριμος Ἕκτωρ, Ἕκτορος ἱπποδάμοιο, φαίδιμος Ἕκτωρ* i *Ἕκτορι δίῳ*. Svi su ovi izrazi pridjevi. Samo u nominativu dolaze *μέγας κορυθαίολος Ἕκτωρ, κορυθαίολος Ἕκτωρ, ὄβριμος Ἕκτωρ*.

Izraz I110 *Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο* Divo prevodi jednostavno imenicom *homicida*, koja je latinska složenica sličnog postanka kao i grčka. Kunić, pak, radije upotrebljava pridjev *cruentus.*

Izrazi I111 i I112 *μέγας κορυθαίολος Ἕκτωρ* i *κορυθαίολος Ἕκτωρ* približno su istoga značenja. Divo grčki pridjev *κορυθαίολος* prevodi na svoj način pomoću participa glagola *habeo.* Kunić prevodi raznoliko, ali većinom čuva smisao. Za kacigu Kunić radije upotrebljava izraz *crista*[43], dok Divo dosljedno prevodi s *galea*. Na jednom mjestu u 22. pjevanju Kunić upotrebljava *Mavortius Hector*. [44]

[42] Usporedi I115.

[43] Riječ nekoliko puta koriste Seneka u tragedijama, Silije Italik u *Punskom ratu* i Vergilije u *Eneidi.* Vidi *Musisque Deoque* http://mizar.unive.it/mqdq/public/ricerca/query/check/started (pristupljeno 5. 8. 2019. 15:47).

[44] Izraz pronađen na više mjesta u prijevodu *Ilias Latina.*

Za izraz I113 *Ἕκτορι χαλκοκορυστῇ* Divo ima nekoliko varijanti prijevoda, ali su svi smisleno vrlo bliski. Kunić je smisao preveo samo na jednom mjestu izrazom *aere coruscum.*

Za prijevod I114 *ὄβριμος Ἕκτωρ* Divo upotrebljava isključivo pridjev *fortis*, dok Kunić preferira pridjeve, koji u sebi sugeriraju divlju snagu.

Za razliku od I106 za izraz I115 *Ἕκτορος ἱπποδάμοιο* Divo uglavnom upotrebljava pridjev *bellicosus*, dok se Kunić ponovno ne obazire na značenje Homerova izraza.

U prijevodu I116 Divo je dosljedan kao i kod I85 i I93. Što se tiče Kunića ovdje je potvrdio da značenje ovog grčkog pridjeva shvaća kao latinski *inclytus*.

Izraz I117 *Ἕκτορι δίῳ* Divo prevodi uobičajeno, dok Kunić samo na nekoliko mjesta upotrebljava *diuus* kao prijevod.

### 6. 2. 11. Helena

Za Helenu su izvađena dva stalna epiteta: imenski izraz I118 *Ἀργείην Ἑλένην*, koji Divo većinom prevodi jednostavno, ali na jednom mjestu neuobičajeno mijenja smisao i prevodi kao *candidam Helenam*, dok Kunić na dva mjesta prevodi i etnik i ime, a na ostalima upotrebljava samo ime. Izraz I119 *Ἑλένη Διὸς ἐκγεγαυῖα*, koji se sastoji od imenice u genitivu i poimeničenog participa, Divo prevodi doslovno, dok Kunić na jednom mjestu prevodi, a na drugom upotrebljava samo imenicu *mulier*.

### 6. 2. 12. Idomenej

Za Idomeneja su izvađena četiri izraza koja spadaju u kategoriju stalnih epiteta: *Ἰδομενῆα ἄνακτα, Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς, Ἰδομενεὺς Κρητῶν ἀγὸς* i *ἥρως Ἰδομενεύς*. Od toga su dvije imenice, jedan pridjev i jedan izraz složen od imenice u nominativu i imenice u genitivu.

Izraz I120 Divo uobičajeno prevodi imenicom *rex*, a Kunić varira između *rex* i *regnator*.

Smisao izraza I121 *Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς* Divo vjerno prevodi kao i Kunić, ali je Kunićev prijevod daleko elegantniji.

Divo za izraz I122 *Ἰδομενεὺς Κρητῶν ἀγὸς* upotrebljava imenice izvedene od glagola *duco*, Kunić prevodi slobodno, ali na jednom mjestu donosi isti prijevod kao i Divo s imenicom *ductor*. Izraz I123 *ἥρως Ἰδομενεύς* Divo prevodi doslovno, a Kunić ovdje upotrebljava riječ *rex*.

### 6. 2. 13. Menelaj

Za Menelaja, čije se ime u *Ilijadi* spominje sto trideset četiri puta, izvađeno je devet stalnih epiteta: *βοὴν ἀγαθὸς Μενέλαος, ἀρηΐφιλος Μενέλαος, ξανθὸς Μενέλαος, Μενέλαος ἀρήϊος, Μενέλαον ἀρήϊον Ἀτρέος υἱὸν, Μενελάου κυδαλίμοιο, Ἀτρεΐδης δουρικλειτὸς Μενέλαος, Μενέλαε διοτρεφές* i *Ἀτρεΐδης Μενέλαος*. Od toga je šest pridjeva, jedna imenica, jedan izraz složen od pridjeva i imenice u akuzativu, te jedan složen od pridjeva i dviju imenica.

Izraz I124 *βοὴν ἀγαθὸς Μενέλαος*, koji Menelaj dijeli s Diomedom I103, Divo prevodi uobičajeno, samo na nekoliko mjesta umjesto *vox* upotrebljava imenicu *clamor*, što bi možda bio smisleno bolji prijevod. Kunić se ne trudi prevesti značenje ovog izraza.

Izrazi I125 *ἀρηΐφιλος Μενέλαος*, I127 *Μενέλαος ἀρήϊος* i I128 *Μενέλαον ἀρήϊον Ἀτρέος υἱὸν* imaju gotovo isto značenje. Divo ih sve prevodi pridjevom *bellicosus*. Na jednom mjestu u 5. pjevanju izraz I125 prevodi kao izraz I124. Moguće je da je imao uz Aldinu i neki predložak u kojem je na tom mjestu kod Homera stajao I124, jer je za Diva neuobičajeno da jedan izraz prevodi značenjem drugog. Kunić ove izraze prevodi raznoliko.

I Divo i Kunić na većini mjesta I126 *ξανθὸς Μενέλαος* prevode latinskim pridjevom *flavus*. Izraz I129 *Μενελάου κυδαλίμοιο* Divo prevodi s *gloriosus*, a Kunić bira *clarus*. Izraz I130 prevode kao i I121. Izraz I131 *Μενέλαε διοτρεφές* nijedan autor ne prevodi po smislu. Divo upotrebljava pridjev *generosus*, a Kunić samo na dva mjesta donekle prenosi smisao s *Iovis genus.* Izraz I132 *Ἀτρεΐδης Μενέλαος* prevode obojica jednako s *Atrides Menelaus.*

### 6. 2. 14. Nestor

Za Nestora su izvađena dva stalna epiteta i jedan zanimljiv kenning: *Νέστορι δίῳ, Γερήνιος ἱππότα Νέστωρ* i *λιγὺς Πυλίων ἀγορητής*. Od toga je jedan pridjev, a dva su izraza složena od pridjeva i imenice.

Izraz I133 *Νέστορι δίῳ* Divo prevodi uobičajeno, a Kunić samo na jednom mjestu upotrebljava pridjev *dius*. Divo I134 *Γερήνιος ἱππότα Νέστωρ* prevodi na dva mjesta doslovno, dok na ostalima etnik mijenja s pridjevom *honoratus*. Kunić većinom na mjestu ovog izraza upotrebljava samo ime. Kenning I135 *λιγὺς Πυλίων ἀγορητής* Divo prevodi neobičnom imenicom *concionator.*[45] Kunić upotrebljava na jednom mjestu dosta složen izraz *Nestor, Pyliae rex gentis,et auctor consilii sapiens.*

6. 2. 15. Odisej

Za Odiseja, čije se ime u *Ilijadi* spominje stotinu dvadeset i tri puta, izvađeno je devet stalnih epiteta: *πολύμητις Ὀδυσσεύς, δῖος Ὀδυσσεύς, Ὀδυσῆα Διῒ μῆτιν ἀτάλαντον, διογενὲς Λαερτιάδη πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ, πτολίπορθος Ὀδυσσεὺς, Ὀδυσσῆος θείοιο, πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς, πολύαιν' Ὀδυσεῦ μέγα κῦδος Ἀχαιῶν* i *τλήμων Ὀδυσεὺς.* Od toga šest pridjeva i tri složena izraza.

Za izraz I136 *πολύμητις Ὀδυσσεύς* Divo upotrebljava dvije varijante: jednostavniju i češću *prudens* i doslovniju *multi consilii*. Kunić na vrlo malo mjesta prenosi smisao ovog izraza, a na tim jestima, kad prenosi smisao, upotrebljava uglavnom *sapiens.*

Izraz I137 *δῖος Ὀδυσσεύς* i izraz I141 *Ὀδυσσῆος θείοιο* približno su istog značenja. Divo ih prevodi uobičajeno, dok Kunić u Odisejevom slučaju smisao izraza prevodi češće nego u slučaju drugih junaka, izuzev Agenora.[46]

Smisao izraza I138 oba autora vjerno prevode, ali su Kunićevi izrazi složeniji. Ista je situacija i s izrazom I139 *διογενὲς Λαερτιάδη πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ.* Zanimljivo je da Divo u prevođenju ovog izraza dosta varira, što mu inače nije svojstveno.

Izraz I140 Divo prevodi kao i kod Ahileja I84, dok Kunić ovdje prevodi konkretni smisao izraza, za razliku od I84.

Najpoznatiji Odisejev stalni epitet I142 *πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς* Divo prevodi pomoću participa prezenta *patiens* i *tolerans*, dok ga Kunić ne prevodi.

[45] Ugleda se vjerojatno na Leoncija Pilata *Ilias* 248.

[46] Usporedi: I71, I73, I76 i dr.

Izraz I143 *πολύαιν' Ὀδυσεῦ μέγα κῦδος Ἀχαιῶν* oba autora vjerno prevode kao i izraz I44 *τλήμων Ὀδυσεὺς.*

6. 2. 16. Patroklo

Za Patrokla je izvađeno pet stalnih epiteta: *διογενὲς Πατρόκλεις, Πατρόκλεις ἱπποκέλευθε, Πατρόκλεις ἱππεῦ, Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο* i *Πατροκλῆος δειλοῖο*. Od toga su tri imenice i dva pridjeva.

Izraz I145 *διογενὲς Πατρόκλεις* preveden je kod obojice autora kao i I139 za Odiseja. Izrazi I146 *Πατρόκλεις ἱπποκέλευθε* i I147 *Πατρόκλεις ἱππεῦ* neznatno se razlikuju u značenju. Ipak Divo pravi među njima jasnu razliku pa I146 prevodi pridjevom *bellicosus*, a I147 imenicom *equitator*. Kunić na mjestu ovih izraza upotrebljava samo ime kao i u slučaju I148 *Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο*, koji Divo samo latinizira. Za I149 *Πατροκλῆος δειλοῖο* Divo upotrebljava pridjev *miser*, a Kunić *miser* i *infelix.*

6. 2. 17. Prijam

Izvađena su četiri stalna epiteta koja stoje uz Prijamovo ime. To su: *Πριάμοιο ἄνακτος, Δαρδανίδης Πρίαμος, ἐϋμμελίω Πριάμοιο* i *Πρίαμος μέγας*, od kojih su dvije imenice i dva pridjeva.

Kunić I50 *Πριάμοιο ἄνακτος* prevodi samo prvi put kad se pojavljuje. Divo ga prevodi standardno s *rex*. Izraz I151 *Δαρδανίδης Πρίαμος* oba autora prevode doslovno. Za prijevod I152 *ἐϋμμελίω Πριάμοιο* Divo upotrebljava *bellicosus*, dok Kunić uopće ne prevodi smisao. Izraz I154 *Πρίαμος μέγας* obojica autora prevode jednostavno s *magnus.*

6. 2. 18. Sarpedon

Za Sarpedona su izvađena četiri stalna epiteta: *ἀντιθέῳ Σαρπηδόνι, Σαρπηδὼν Λυκίων ἀγὸς, Σαρπηδὼν Διὸς υἱός* i *Σαρπηδόνα δῖον*. Od toga su dva pridjeva i dva izraza koji se sastoje od imenice u genitivu i imenice u nominativu.

Izrazi I154 *ἀντιθέῳ Σαρπηδόνι* i I157 *Σαρπηδόνα δῖον* značenjski su vrlo slični pa ih obojica autora slično i prevode. Za I155 *Σαρπηδὼν Λυκίων ἀγὸς* Divo upotrebljava imenicu

*ductor*, a Kunić izraz ne prevodi. Za izraz I156 *Σαρπηδὼν Διὸς υἱός* Divo upotrebljava imenicu *filius*, a Kunić preferira Vergilijev izraz *proles Iovis*.[47]

6 .2. 19. Briseida, Hriseida i Teana

Ova tri imena odabrana su i stavljena skupa jer ih veže zajednički stalni epitet *καλλιπάρηος*, koji je bahuvrīhi složenica. Divo varira između nekoliko opcija: opcije s akuzativom obzira, genitivom svojstva, pridjevom *pulchrigena*[48] i s participom *habens*, koji upotrebljava samo za I160 *Θεανὼ καλλιπάρηος*. Kunić samo na jednom mjestu I160 prevodi akuzativom obzira, na ostalim mjestima upotrebljava pridjeve *formosa* i *pulchra*.

6. 3. Stalni epiteti uz etnike

6. 3. 1. Ahejci/Danajci

Za Grke pod Trojom Homer upotrebljava dva naziva Ahejci i Danajci. Svaki od tih naziva ima i svoje stalne epitete.

U ovom radu je izvađeno deset stalnih epiteta uz ime Ahejci, koje se u *Ilijadi* pojavljuje šesto osam puta. To su: *ἐϋκνήμιδες Ἀχαιοί, μεγάθυμοι Ἀχαιοί, Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων, ἑλίκωπες Ἀχαιοὶ, κάρη κομόωντας Ἀχαιοὺς, μένεα πνείοντες Ἀχαιοὶ, ὑπερκύδαντας Ἀχαιοὺς, δῖοι Ἀχαιοὶ, ἀρηϊφίλων ὑπ' Ἀχαιῶν* i *ἥρωας Ἀχαιοὺς*. Od toga je sedam pridjeva, jedna imenica i dva izraza s participom i imenicom.

Izraz I161 *ἐϋκνήμιδες Ἀχαιοί* je najpoznatiji stalni epitet za Ahejce. Divo ga prevodi raznoliko, najčešće s *fortes* i *bellicosi*. Raznoliko upotrebljava i nazive *Graeci* i *Achivi*. Prijevodom *beneocreati*[49] pokušao je prenijeti smisao izraza. Kunić ne prevodi ovaj izraza, nego uglavnom koristi samo apelativ, osim na jednom mjestu gdje stoji izraz *Achivum in cuneos.*[50]

Značenje izraza I162 *μεγάθυμοι Ἀχαιοί* Divo prevodi uobičajeno s *magnanimi*, dok ga Kunić potpuno zanemaruje.

[47] Verg. Aen. 8. 301.

[48] Nije pronađen u bazama.

[49] Izraz *ocreatus* nalazimo kod Horacija Hor. Sat. 2, 3, 234.

[50] Cjelovit izraz nije pronađen u bazama.

Kunić izraz I163 *Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων* ne prevodi. Značenju izraza približio se samo na jednom mjestu pridjevom *armiger*. Divo u prva četiri pjevanja upotrebljava doslovne izraze *Achivorum loricatorum*[51] i *Achivorum aeream loricam habentium*, kasnije pak upotrebljava *bellicosi* i *armati*.

Kunić ne prevodi ni izraz I164 *ἑλίκωπες Ἀχαιοὶ*. Divo ga prevodi raznoliko, ali uvijek na tragu njegova značenja.

Izraz I165 *κάρη κομόωντας Ἀχαιοὺς* Divo prevodi s dva pridjeva *comatos* i *crinitos*, a Kunić na tri mjesta upotrebljava *comatos*.

Izraz I166 *μένεα πνείοντες Ἀχαιοὶ* obojica autora prevode pomoću participa *spirantes*. Kao objekt participa Kunić uvijek upotrebljava imenicu *robur*, dok Divo uz tu imenicu upotrebljava još i *furor* i *fortitudo*.

Divo izraz I167 *ὑπερκύδαντας Ἀχαιοὺς* prevodi pridjevima s pozitivnim značenjem, dok Kunić značenje ovog epiteta vidi u negativnom kontekstu pa upotrebljava pridjev *superbus*, iako ga izgovara Hera koja je naklonjena Grcima.

Za izraz I168 *δῖοι Ἀχαιοὶ* Kunić ni na jednom mjestu ne upotrebljava pridjev *dius*, dok ga Divo prevodi uobičajeno.

Izraz I169 *ἀρηϊφίλων ὑπ' Ἀχαιῶν* Divo prevodi pridjevom *bellicosus*. Kunić ovaj izraz prevodi kao da je stalni epitet boga Marsa, *Grajo sub Marte* itd.

Izraz I170 *ἥρωας Ἀχαιοὺς* Divo je samo latinizirao, dok Kunić samo na jednom mjestu upotrebljava imenicu *heroes*.

Uz ime Danajci izvađena su tri stalna epiteta: *Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος, ἥρωες Δαναοί* i *Δαναῶν ταχυπώλων*. Od toga je jedan pridjev, jedna imenica i jedan izraz sastavljen od imenice u nominativu i imenice u genitivu.

Izraz I171 *Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος* Divo prevodi doslovno, upotrebljavajući imenice *satellites, famuli* i *servos*. Kunić prevodi s *Mavortia pubes*.[52]

[51] Pridjev uočen kod Suet. Cal. 45,2 i u *Vulgati* Macc.1.

[52] Pridjev Mavortius uočen u kombinaciji s različitim imenicama kod više antičkih autora, cjelovit izraz Mavortia pubes uočen kod talijanskih pjesnika Basinija Basinija, Eneje Silvija Piccolominija i Verina Ugolina, te kod Ludovika Paskalića.

Za razliku od 1170 Kunić I172 *ἥρωες Δαναοί* uvijek prevodi doslovno kao i Divo.

Divo izraz I173 *Δαναῶν ταχυπώλων* prevodi doslovno pomoću participa *habens*. Kunić ga ne prevodi.

### 6. 3. 2. Dardanci

Za Dardance je izvađen jedan stalni epitet I174 *Δάρδανοι ἀγχιμαχηταὶ*, koji Divo prevodi doslovno samo na jednom mjestu izrazom *Dardani prope pugnatores*, a na ostalim mjestima upotrebljava pridjev *bellicosus*. Kunić značenje ne prevodi, nego na mjestu ovog izraza upotrebljava *pubes Dardana*.[53]

### 6. 3. 3. Trojanci/Trojanke

Za Trojance je izvađeno šest stalnih epiteta: *Τρώων ἱπποδάμων, Τρώων ἀγερώχων, Τρῶες μεγάθυμοι, Τρῶες ἀγαυοὶ, Τρῶες μεγαλήτορες* i *Τρῶες ὑπέρθυμοι*. Za Trojanke, pak, dva: *Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους* i *Τρῳαὶ ἐϋπλόκαμοι*. Svi izrazi su pridjevi.

Izraz I75 *Τρώων ἱπποδάμων* Divo prevodi raznoliko, ali uglavnom varira između značenja pridjeva *bellicosus* i imenica koje imaju veze s konjima. Kunić izraz ne prevodi, na jednom mjestu čak upotrebljava i izraz *Dardana pubes*, kojim je prevodio I174.[54]

Premda izraz I76 *Τρώων ἀγερώχων* ima pozitivnu konotaciju[55], Divo ga često prevodi negativno s pridjevom *superbus*. Isti pridjev na jednom mjestu upotrebljava i Kunić, ali većinom izraz ne prevodi.

Izraz I177 *Τρῶες μεγάθυμοι* oba autora prevode s *magnanimus*. Isto prevode i izraz I179 *Τρῶες μεγαλήτορες*. Divo isto prevodi i izraz I180 *Τρῶες ὑπέρθυμοι*. Kunić je tu u prijevodu točniji, jer izrazu, koji uvijek kod Homera izgovaraju neprijatelji Trojanaca, daje negativnu konotaciju s pridjevom *superbus*.

[53] Izraz uočen na više mjesta u *Eneidi*.

[54] Izraz nalazimo kod Vergilija Aen. 7, 219. Dardanci su bliski saveznici Trojanaca, a njihove su kraljevske loze genetski povezane (West 2011).

[55] Vidi *LSJ*.

Divo izraz I178 *Τρῶες ἀγαυοὶ* prevodi vrlo jednostavno s *illustris*. Kunić izraz ne prevodi i ponovno upotrebljava naziv *Dardani* za Trojance.

Izraz I181 *Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους* za Trojanke oba autora prevode participom *trahentes*. Divo kao objekt upotrebljava imenicu *vestes*, a Kunićev je prijevod imenicom *peplum* doslovniji. Izraz I182 Kunić ni na jednom mjestu nije preveo, a Divo prevodi participom *habentes*.

6. 4. Zaključak istraživanja

Iz 6. 1., 6. 2. i 6. 3. možemo izvesti niz pretpostavki i zaključaka. Prva i najuočljivija razlika između ova dva prijevoda, osim one formalne da je Kunićev prijevod u stihu, a Divov nije, je u tome što Divo stalni epitet ili kenning prevodi uvijek, dok kod Kunića u ukupnom broju izvađenih mjesta uočavamo osamdeset i jedno kad izraz ne prevodi, niti na njegovom mjestu ima neku riječ koja na njega asocira.[56] Oba autora uglavnom razrješavaju kenninge.

Može se uočiti i to da Kunić u prijevodu na dosta mjesta upotrebljava samo ime i da mu nije strano na mjestu jednog stalnog epiteta iskoristiti značenje drugog, što se kod Diva dogodilo samo jednom u prijevodu I125 *ἀρηΐφιλος Μενέλαος* 5.561, koji mijenja značenjem I124 *βοὴν ἀγαθὸς Μενέλαος*. Budući da oba izraza imaju istu metričku vrijednost, vrlo je vjerojatno da je Divo preveo prema predlošku teksta u kojem je na tom mjestu doista i bio I124.

Divo nastoji što doslovnije prevesti Homerov izraz, prema obećanju koje je dao u predgovoru. Na većini mjesta, dokle mu to dozvoljava osnovna sintaksa latinskog jezika, upotrebljava i isti padež kao i Homer, a nerijetko je izraz i na istoj poziciji:

*Νεστορίδης, Ἔλατον δὲ ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων*

*Nestorides. Elatum vero Rex virorum Agamemnon.* (IL. 6.33)

*ὣς Ἕκτωρ ὤπαζε κάρη κομόωντας Ἀχαιούς,*

*Sic Hector insequebatur comatos Achivos* (IL.8.241)

Kunić je pak dosta slobodniji i kreativniji prije svega zbog toga što je njegov prijevod, za razliku od Divova, u heksametru. Osim toga njemu je cilj proizvesti što elegantniji latinski prijevod, pa je morao često u korist ljepote tako reći žrtvovati vjernost.

Kunić se ne obazire ni na one najkarakterističnije stalne epitete nekog lika. Od izvađenih stalnih epiteta za Ahileja, koji većinom upućuju na njegovu brzinu, on je samo tri mjesta preveo s pridjevom *celer*. Slično se događa i s karakterističnim pridjevima za Diomeda i Odiseja. Često prevodi oslanjajući se na naraciju. Pozitivnu Diomedovu osobinu u trenutku kad ranjava Afroditu prevodi negativno, Paris u Menelajevoj molitvi Zeusu u 3.352 postaje od *δῖον Ἀλέξανδρον improbus*, a u trenutku kad Agenor predlaže da se Helena vrati Menelaju

[56] Slučajevi označeni s 0 u tablici.

Paris je *turbidus*, a Apolon je kad pogiba Hektor *lacrimans*. U Kunićevu prijevodu, dakle, za razliku od Divova stalni epiteti od ukrasnih postaju partikularizirani i gube funkciju, koju su imali u izvorniku. Kod Diva primjećujemo jedan slučaj kad pozitivno značenje Homerova izraza *Τρώων ἀγερώχων*[57] prevodi negativno s pridjevom *superbus*.

Može se reći da Kunić pri prevođenju ima vlastiti fond stalnih epiteta, te da ih koristi, kako on želi. Kako se pokazalo, velik je broj njegovih stalnih epiteta nastao na bazi Vergilijeve *Eneide*. Međutim, Vergilije nije Kunićev isključivi uzor, niti ga Kunić koristi bez promišljanja. Zbog toga kod Kunića nigdje recimo ne nalazimo najkarakterističniji Vergilijev epitet za Eneju *pius*. Osim Vergilija vidljiv je utjecaj i drugih klasičnih epičara, Lukana, Silija Italika i drugih, te Ovidija. Od prijevoda *Ilijade* na latinski Kuniću je, izgleda, najviše poznata *Ilias Latina* i on je često konzultira, o čemu najbolje svjedoči pomalo neobičan izraz *Mavortius Hector*. Kod Diva je teže prepoznati uzore, ali neosporno je da se koristio prijevodom Leonzija Pilata, ali i da je bio dobar poznavatelj klasičnih autora i da je, onda kad mu je to odgovaralo, koristio njihove izraze. U njegovu prijevodu nalazimo i dvije složenice, koje nisu pronađene u ranijim djelima, ali se kasnije pojavljuju po riječnicima i leksikonima kao prijevodne varijante Homerovih epiteta. To su izrazi *pulchricoma* i *puchrigena*. Nejasno je je li ih Divo načinio po uzoru na glagol *pulchrifacere* i njegove izvedenice ili ih je pronašao drugdje u literaturi.

Karakteristična je Divova uporaba participa općenito u prevođenju Homerovih složenica, a posebno uporaba glagola *habeo* pri prevođenju bahuvrīhi složenica. Kako je već spomenuto, participi i pripadajući im objektni skupovi u korištenom venecijanskom izdanju iz 1537. napisani su sastavljeno, kako bi se naglasilo da je izraz kod Homera jedan riječ.

Autori se izborom riječi slažu samo na pedeset i tri mjesta i to uglavnom u prijevodu jednostavnih izraza kao što su patronimici i etnici (*Atrides Agamemnon, Iuno Argiva* itd.). Ostala podudaranja javljaju se u prijevodu jednoznačnih izraza, koji imaju svoj latinski parnjak kod klasičnih autora. Iz toga se može zaključiti da Divo, kao raniji autor, nije imao nikakvog utjecaja na Kunića. U predgovoru Kunić od svojih predhodnika spominje samo Eobana Hessea, ali on tu naglašava da se radi o cjelovitom prijevodu u stihu. Diva ne spominje bilo zbog toga jer za njegov prijevod nije znao, bilo zbog toga jer njegov prijevod nije u stihu, bilo da ga nije smatrao vrijednim spomena jer po Kunićevim načelima spada u prvu kategoriju prevoditelja s čijim se postupcima nije slagao.

[57] Pridjev u kasnijim fazama grčkog jezika, doista ima negativni smisao.

U svakom slučaju, može se reći da su i jedan i drugi autor ostali vjerni svojim prevodilačkim načelima i viđenju namjene svojeg prijevoda. Divo se držao obećanja da neće ništa oduzimati ni dodavati niti mijenjati te da će načiniti prijevod kao pomagalo u razumijevanju izvornika, a ne prijevod za čitanje na latinskom. Kunić, s druge strane, na prvo mjesto stavlja eleganciju i proizvodi prijevod koji je sam po sebi književno djelo, ep onakav kakav bi bio da je Homer govorio i pisao na latinskom jeziku. Kao takvi oba ova prijevoda mogu naći svoju primjenu u proučavanju kako grčkog tako i latinskog jezika. Neosporno je da nas podsjećaju kolika je kroz bila potreba za prijevodima Homera na latinski jezik kroz otprilike 250 godina, koliko je prošlo između ova dva prijevoda.

## 7. PRIMJENA U NASTAVI KLASIČNIH JEZIKA

Prema važećem nastavnom planu i programu za klasične gimnazije Homerovu *Ilijadu* izučavaju učenici nastavljači u drugom razredu, a početnici u trećem. To je prvi tekst u stihu s kojim se susreću i potrebno je njegovo razumijevanje što više olakšati i produbiti. U odgojno-obrazovnim ciljevima spomenutog nastavnog plana i programa kao i u odgojno-obrazovnim ciljevima prijedloga predmetnog kurikuluma za grčki i latinski jezik u novoj reformi stoji razumijevanje teksta. U praksi se pokazalo da u učenju latinskog jezika većina učenika više napreduje nego li u učenju grčkog jezika. Stoga su u vrijeme kad dolaze u dodir s *Ilijadom* kompetentniji u razumijevanju latinskog teksta. Uvođenje latinskog prijevoda *Ilijade* u čitanje originala imalo bi višestruku korist. Kako su od svih latinskih prijevoda *Ilijade* najproučavaniji Divov i Kunićev, oni su za nastavnu djelatnost najpodobniji. U svrhu ovakvog rada na tekstu trebalo bi smanjiti količinu teksta i usporiti tempo, ali bi se time neosporivo dobilo na kvaliteti.

Ideja je da se učenicima nakon osnovne analize[58] dijela Homerova teksta ponudi uz kratak uvod u kojem bi se upoznali s Divom, prvo njegov prijevod. Taj bi prijevod, kako je i bila namjera autora, služio kao pomagalo pri razumijevanju i prevođenju Homera. Osim u razumijevanju grčkog teksta, ovakva metoda pomogla bi i u povezivanju sadržaja dvaju jezika i osvješćivanju njihove višestoljetne korelacije.

Rezultati ove metode najlakše bi se pokazali u razumijevanju stalnih epiteta, čije je značenje komplicirano. Primjera radi učenicima je lakše razumjeti Divov izraz *albas ulnas habens* nego Homerov *θεὰ λευκώλενος Ἥρη*. Osim toga poznajući Divov izraz, mogli bi lakše razumjeti prirodu Homerove složenice, te ju raščlaniti. Nadalje, pamćenje obaju izraza ima veliku korist u povezivanju sadržaja dvaju jezika.

Nakon ovakva rada na tekstu, kad se otklone sve nejasnoće u grčkom tekstu, učenicima bi se ponudio Kunićev prijevod. Bilo bi potrebno naglasiti njegovu važnost u kulturnom kontekstu. Naime, uvođenjem Kunića u nastavu, što do sad nije bio slučaj, naglasila bi se važnost latinskog jezika u hrvatskoj povijesti, ali i to koliko su hrvatski latinisti bili uspješni u svom stvaralaštvu. Na razini stalnih epiteta trebalo bi pri proučavanju Kunićeva prijevoda naglasiti utjecaj Vergilija i ostalih klasičnih autora i time zatvoriti krug korelacije između latinskog i grčkog jezika.

[58] Metrička, morfološka i sintaktička analiza uz pomoć postojećih komentara.

Osim grube usporedbe tekstova u pisanom obliku, mogle bi se izraditi i online verzije, te učenicima ponuditi rad u računalnim alatima koji omogućavaju usporedbu tekstova, kao što j*Alpheios*. Time bi sadržaji učenicima preko novih tehnologija postali pristupačniji i na neki bi se način osuvremenili.

Teorijski ovakva bi metoda doprinijela u ostvarivanju više odgojno-obrazovnih ciljeva. Međutim, trebalo bi ju provjeriti u praksi, te ispitati koliko su učenici sposobni povezivati na ovaj način. Što se tiče dostupnosti materijala za pripremu nastavnika, Kunić je dostupan u elektronskom obliku i vrlo se lako pretražuje, dok je Divo dosta težak za pretraživanje i trebalo bi ga prije korištenja transkribirati u neki pregledniji oblik. Međutim, kako bi se radilo o dosta malim dijelovima teksta (10-20 stihova), sama priprema nastavnika ne bi iziskivala prevelik napor.

# 8. ZAKLJUČAK

Prevođenje Homerovih epova na latinski podudara se sa samim početkom rimske književnosti odnosno književnosti na latinskom jeziku. Od tih početaka pa sve do trenutka kad narodni jezici počinju potiskivati latinski iz književne uporabe, vidljiv je neizmjeran utjecaj grčkog jezika i književnosti, a posebice Homera, na ukupno stvaralaštvo na latinskom jeziku.

U pokušaju da približe Homera zapadnom svijetu u vrijeme kada je znanje grčkog bilo izuzetno slabo, rijetki poznavaoci tog jezika pokušavali su prevesti njegova djela na latinski. Neki su u tome bili manje, neki više uspješni. O težini zadatka govori i činjenica da je vrlo malo cjelovitih prijevoda. U tu kategoriju spada i prijevod Andree Diva, koji je dugo nepravedno bio na meti kritičara koji nisu razumjeli njegovu pravu namjenu. Po umjetničkom se pak kriteriju, po mišljenju mnogih, ističe prijevod Dubrovčanina Rajmunda Kunića kao vrhunac u prevođenju *Ilijade* na latinski.

Usporedbom ovih dvaju prijevoda na osnovi izraza uz odabrane teonime, antroponime i etnike uvidjeli smo njihove ključne razlike u načinu prevođenja. Svaki se drži svojih načela i nastoji proizvesti prijevod koji će odgovarati namjeni, koju je prevodilac zamislio. Divov je prijevod doslovan, on slijepo slijedi Homerove stihove u svemu osim u metru. Gdje god može ima i isti poredak riječi i istu sintaktičku formu. U prevođenju stalnih epiteta i kenninga nastoji što bolje prenijeti smisao, pa se često služi participima. Kunićev je prijevod slobodan, elegantan i predstavlja sam po sebi samostalno književno djelo. Kunić često zanemaruje stalne epitete i kenninge, prilagođava ih naraciji i miješa njihova značenja. Podudaranja između dva prijevoda u proučavanim izrazima su slučajna i može se sa sigurnošću tvrditi da Divov prijevod nije imao utjecaja na Kunićev.

Korisno bi bilo u nekoj mjeri oba ova prijevoda, a i druge prijevode Homera na latinski uvrstiti u nastavu klasičnih jezika u klasičnim gimnazijama. Na taj bi se način učenicima proširili vidici i spoznali bi važnost klasičnih jezika u zapadnoj civilizaciji, a posebno na geografski nama bliskim prostorima.

## 9. POPIS LITERATURE I MREŽNIH IZVORA


1. Bowra, Maurice. 1952. *Heroic Poetry*. London. Macmillan & Co
2. Bratičević, Irena. 2015. *Via virtutis: Epigramatski opus Rajmunda Kunića.* Zagreb. Ex libris
3. Divković, Mirko. 1900. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb. Naprijed
4. Dukat, Zdeslav. 1983. *Gramatika grčkog jezika*. Zagreb. Školska knjiga
5. Finkelberg, Margalit (ur). 2011. *The Homer Encyclopedia*. Oxford. Blackwell Publishing Ltd
6. Fruyt, Michèle. 2002. *Constraints and productivity in Latin Nominal Compounding. Transactions of Philological Society 100*. 259–287
7. Gortan, Veljko; Gorski, Oton; Pauš, Pavao. 1990. *Latinska gramatika*. Zagreb. Školska knjiga
8. Kircher, Timothy. 2014. *Wrestling with Ulysses*: *Humanist Translations of Homeric Epic Araound 1440.* Zbornik radova *Neo – Latin and the Humanities*. Ur. Deitz, Luc; Kirchner, Tymothy; Reid, Jonathan. Toronto. Center for Reformation and Renaissance Studies. 61-91
9. Lord, Albert B. 1971. *The Singer of Tales*. New York. reprint Atheneum
10. Maixner, Franjo. 1889. *Život i rad Rajmunda Kunića*. Rad JAZU 96: 110–166
11. Maixner, Franjo. 1889. *Život i rad Rajmunda Kunića*. Rad JAZU 98: 85–153
12. Majnarić, Nikola. 1949 *Prilog za poznavanje Kunićeva prijevoda Ilijade (Vergilijev utjecaj kod prevođenja poredaba)*. Hoffillerov zbornik (Serta Hoffilleriana). Zagreb. [s. n.], 167-178
13. Maretić, Tomo. 2003. *Homerova Ilijada*. Zagreb. Nakladni zavod Matice Hrvatske
14. Michaud, Joseph Fr.; Michaud, Louis Gabriel. 1814. *Biographie universelle, ancienne et moderne tom. 11*. Pariz. Michaud
15. Morris, Ian, Powell, Barry (ur). 1997. *A New Companion to Homer*. Brill. Leiden
16. *Nastavni plan i program za Grčki jezik.* NCVVO
17. *Nastavni plan i program za Latinski jezik za klasične gimnazije*. NCVVO
18. Parry, Milman. 1971. *The Making of Homeric Verse*. Adam Parry (ur). Oxford. Clarendon Press
19. Pobežin, Gregor; Štoka, Petar (ur). 2016. *Divina: Andreas Divus Iustinopolitanus*. Kopar. Osrednja knjižnica Srečka Vilharja

20. *Prijedlog nacionalnog kurikuluma nastavnog predmeta Grčki jezik*. 2016. Cjelovita kurikularna reforma RH
21. *Prijedlog nacionalnog kurikuluma nastavnog predmeta Latinski jezik*. 2016. Cjelovita kurikularna reforma RH
22. Senc, Stjepan. 1991. *Grčko-hrvatski rječnik*. Zagreb. Naprijed
23. Sowerby, Robin. 1996. *The Homeric Versio Latina.* Illinois Classical Studies, 21. 161-202
24. Šoštarić, Petra. 2015. *Tipovi homerskih formula u Kunićevu prijevodu Ilijade*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
25. West, Martin Litchfield. 2007. *Indo-European Poetry and Myth.* Oxford. Oxford University Press
26. West, Martin Litchfield. 2003. *The East Side of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth.* Oxford. Clarendon Press
27. West, Martin Lichtfield. 2011. *The Making of the Iliad: Disquisition and Analytical Commentary.* Oxford. Oxford University Press

MREŽNI IZVORI

1. Bayerische Staatsbibliothek digital https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10169377_00001.html (pristupljeno 20. 7. 2019.)
2. Crane, Gregory. (ur). *Perseus Digital Library*. http://www.perseus.tufts.edu (pristupljeno 20. 7. 2019.)
3. *Croatiae auctores Latini bibliotheca electronica: CroALa*. http://croala.ffzg.unizg.hr/ (pristupljeno 21. 7. 2019.)
4. Du Cange et al. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. http://ducange.enc.sorbonne.fr/ (pristupljeno 21. 7. 2019.)
5. Kahane, Ahuvia; Mueller, Martin (ur). *The Chicago Homer*. http://homer.library.northwestern.edu/ (pristupljeno 27. 7. 2019.)
6. *Kunić, Rajmund. Hrvatski biografski leksikon*. 2013. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11420 (pristupljeno 24. 6. 2019.)
7. *Logeion*. http://logeion.uchicago.edu/ (pristupljeno 19. 7. 2019.)
8. *Musisque Deoque.* http://mizar.unive.it/mqdq/public/ (pristupljeno 27. 7. 2019.)
9. *Poeti d'Italia.* http://mizar.unive.it/poetiditalia/public/ (pristupljeno 27. 7. 2019.)